RADIO FREE EUROPE
RESEARCH & ANALYSIS

CZECHOSLOVAK SECTION

PREHĽAD TLAČE

Číslo: 184 (8968) Dátum: 14.11.89

OBSAH

Vladimír Plesník (Rudé právo)	Volný přechod hranic NDR - NSR (Berlinský zpravodaj RP o zasadaní ÚV SED a o celkovej situácii v NDR) (in czech)	3
ČSTK (Pravda)	Stav ovzdušia v ČSSR alarmuje (Československo množstvom emisií oxidu siričitého a oxidu dusíka na prvom mieste v Európe)	5
- dd - (Práca)	Dôjde k regulácii ? (Z TK o súčasnom stave i perspektívach čs. energetiky)	6
Imre Pozsgay (Literárny týždenník)	Odpoveď na otvorený list Lászkó Dobosa (Otázky maďarsko-slovenského spolužitia a národnostné požiadavky v Maďarsku žijúcich Slovákov)	7
ČSTK (Pravda)	Požiadavka novej kvality (Z rokovania 8. zasadania ÚV Slovenského zväzu novinárov - Ignác Janák o úlohách pred XVIII. zjazdom KSČ)	8
Augustín Šutta (Literárny týždenník)	Reformami proti reformám (Priveľa zmien vo výchovno-vzdelávacej sústave k neprospechu žiakov i učiteľov)	9
Ľubomír Olah (Smena)	Dejiny, mládež a vlastenecká výchova (Význam atribútov štátnosti pre mladú generáciu)	10
V. A. Daniel (Nové slovo)	A ty, Slovák, nezavadzaj ! (Národná hrdosť utopená v devízach ?)	11
Ján Sládkovič (Literárny týždenník)	My, čo sa nenafukujeme (Polemika s príspevkom Miroslava Holuba - Kritika stratégie čechoslovakismu)	12

PTO

Zbyněk Vybíral (Literárny týždenník)	Ideologický boj - proti Čingizovi Ajtmanovovi! (Polemika s článkom Vladimíra Petráka Zrada socialismu, Tvorba č. 35 / 1989)	13
Alexander Solženicyn (Literárny týždenník)	Nobelovská prednáška (Esej z časopisu Novyj mir č. 7 / 1989, do slov.preložil Peter Birčák)	14
Martin Šmatlák (Dialóg)	Obchod na korze (Človek, morálka, životné hodnoty a slovenská filmová tvorba)	19
Ján Benčík (Nové slovo)	Životaschopný pohrobok ? (Pracovník Montážneho podniku spojov povinný podať správu o pobyte v zahraničí po návrate z dovolenky v Juhoslávii?)	20
Jozef Medvecký Igor Horanský (Pravda)	Je to nelogické (Kritika postupu colníkov pri určovaní hodnoty tovaru, zakúpeného čs. turistom v zahraničí)	21
Fedor Vico (Roháč)	Cartoon	22

Rudé právo - 11. 11. 89 - -1, 7-

Volný přechod hranic NDR—NSR

Další kádrové změny ve stranickém vedení

BERLÍN (Od našeho zpravodaje a ČTK) — V pátek skončilo třídenní zasedání ústředního výboru jednotné socialistické strany Německa (SED), které doprovázela řada zásadních rozhodnutí. Mezi ně patří i rozhodnutí vlády NDR umožňující občanům NDR přechod do Západního Berlína a do Německé spolkové republiky na základě občanského průkazu. Podnět k tomuto rozhodnutí dal ÚV SED.

Podle neúplných údajů od čtvrtečního večera využily možnosti navštívit Západní Berlín statisíce občanů NDR. Podle západoberlínského rozhlasu se převážná většina z nich vrátila z návštěvy zpět do vlasti. Otevření hranic využilo mnoho občanů NDR k emigraci.

Po bouřlivé diskusi přijalo zasedání ÚV SED akční program pro práci strany v následujícím období, přesněji do celostátní konference SED, svolané na 15. prosince.

Na závěr byly schváleny některé další kádrové změny ve vedení SED. Ústřední výbor vyhověl žádosti **Hanse-Joachima Böhma**, aby byl uvolněn z funkce člena politického byra ÚV SED, a žádostí **Johannese Chemlitzera, Inge Langeové** a **Wernera Waldeho**, aby byli uvolněni z funkce kandidátů politického byra.

Ústřední výbor zvolil dosavadního vedoucího oddělení pro zemědělství **Helmuta Semmelmanna** tajemníkem ústředního výboru.

Günter Mittag, někdejší člen politického byra a tajemník ÚV SED, byl v souladu se stanovami strany vzhledem k »hrubému porušování vnitrostranické demokracie, stranické a státní disciplíny a poškození vážnosti strany« vyloučen z ÚV SED. Vyloučen z ÚV SED byl rovněž další člen bývalého vedení SED, **Hans-Joachim Herrmann**.

ÚV SED pověřil ústřední komisi stranické kontroly ÚV, aby prošetřila chyby G. Mittaga. Ústřední výbor dále rozhodl o přijetí odpovídajících opatření proti dalším pracovníkům SED, kteří porušovali stanovy strany.

ÚV SED pověřil politické byro strany, aby vytvořilo komisi, která prošetří příčiny nynější ekonomické situace v NDR a odpovědnost za ni. Na závěr 10. zasedání ÚV SED byla schválena zpráva, která shrnuje kádrové změny ve vedení strany a obsah jednání.

Několik hodin po skončení 10. zasedání ÚV SED se v centru hlavního města NDR uskutečnila masová manifestace, kterou uspořádal městský výbor SED v Berlíně. Hesla na transparentech nad hlavami účastníků vyjadřovala podporu politice nového vedení SED. **Egon Krenz** na manifestaci řekl, že SED a NDR mají před sebou velké dílo — socialismus ekonomicky efektivní, politicky demokratický a morálně čistý. Na adresu těch, kteří požadují, aby odstoupilo mnoho dalších představitelů, E. Krenz řekl: »Jsme připraveni se změnit a nikdy se nebudeme vyhýbat odpovědnosti. Pro komunisty platí jediné privilegium, tím je práce. Skutečným komunistům jsou jiná privilegia cizí.«

Nejvyšší představitel SED a NDR se rovněž zmínil o vztazích mezi oběma německými státy. Řekl, že na tak citlivém místě v Evropě, jakým je hranice mezi NDR a NSR, se musí obě strany k sobě chovat jako mírumilovní sousedi. Co se týká NDR a naší strany, jsme k tomu připraveni, zdůraznil E. Krenz. Dodal, že stabilita je nezbytnou podmínkou pro udržení míru.

Nařízení o cestách občanů NDR do zahraničí je trvalé a stabilní. Prohlásil to ve zpravodajském pořadu televize NDR náčelník oddělení pasů a víz ministerstva vnitra NDR plukovník **Gerhard Lauter**.

Konstatoval, že na toto nařízení, které vstoupilo ihned v platnost, čekaly tisíce občanů. Aby se předešlo dramatickým situacím na přetížených hraničních přechodech, postupují příslušné orgány při odbavování nebyrokraticky.

Od pátku mohou občané NDR zažádat o udělení víza pro cestu do kterékoli cizí země ve všech berlínských úřadovnách Německé lidové policie. Vízum jim bude uděleno na počkání, řekl v pátek zpravodaji agentury ADN náčelník oddělení pasů a víz Německé lidové policie NDR major Dieter Gräber.

Oznámil, že všechny úřadovny tohoto oddělení v Berlíně budou otevřeny i v sobotu, aby zvládly očekávaný nápor zájemců. Bude při tom přihlédnuto ke všem jejich přáním. Všichni občané, kteří již mají cestovní pas, mohou na požádání obdržet vízum pro opakované vycestování platné šest měsíců. Gräber řekl, že na počkání je možno obdržet i vízum pro trvalé vycestování z NDR.

Ti, kdo cestovní pas nemají, mohou dostat jednorázové vízum k výjezdu jako doložku k občanskému průkazu, řekl Gräber.

Od ledna do dubna 1990 nebudou povoláni do Národní lidové armády a pohraničních vojsk NDR žádní vojáci v záloze. Neuskuteční se rovněž cvičení vojáků v záloze plánované na období od 6. listopadu do 6. prosince letošního roku, řekl mluvčí ministerstva obrany zpravodaji ADN. Uvedl, že tato opatření mají napomoci ke zvládnutí složité situace v národním hospodářství země.

V souladu s dřívějším oznámením ministerstva budou od 1. prosince 2000 vojáků v přezenční službě dočasně nasazeny na výpomoc ve zdravotnictví NDR. Týká se to osob pracujících ve zdravotnictví, které byly nedávno povolány nebo zanedlouho budou zapojeny do prezenční služby.

Armáda a pohraniční vojska rovněž okamžitě a bezplatně poskytnou síly a prostředky pro výpomoc v osobní a obchodní dopravě a potravinářství.

Zřízení dočasného výboru Lidová sněmovny NDR pro vyšetřování korupce a zneužívání funkcí navrhl v pátek generální prokurátor NDR Günter Wendland. Vyplývá to z tiskového prohlášení, které v pátek Generální prokuratura NDR předala tiskové agentuře ADN.

Berlín, pátek ráno

Check point Charlie, hraniční přechod do Západního Berlína, pátek, sedmá hodina ranní... Ve čtvrtek večer, přesněji 19.07, oznámila tisková agentura ADN nová pravidla o soukromých cestách občanů NDR do zahraničí. V podstatě znamenají, že se mohou sebrat, absolvovat skutečně nejnutnější »papírování« a prakticky na svůj občanský průkaz vycestovat.

Několik minut po oznámení této možnosti ji začali využívat první Berlíňané a svými automobily, soupravami »podzemky« se vydali do Západního Berlína. Ještě ve chvílích, kdy píši tyto řádky, nejsou známé přesná čísla z noci na pátek. Jen pro vytvoření představy několik dílčích údajů. Na jediném přechodu, na Bornhelmer Strasse zaznamenali kolem půlnoci, přesněji řečeno od 23.30 do 0.15 dvacet tisíc, do sedmé hodiny ranní dokonce trojnásobek. Ostatní přechody jsou na tom stejně.

Většina z těch, kdo zamířili do Západního Berlína, mnozí prakticky poprvé ve svém životě, se po několika hodinách vrátila zpět. Drtivá většina k ránu, aby stihla nástup do práce. Jsou však i emigranti, podle posledních údajů západoberlínského rozhlasu na dveře provizorních baráků přístěhovaleckého tábora zaklepala nejméně tisícovka.

Na televizní obrazovce zpovídá reportér televize NDR dvojici asi dvacetiletých. Kamera zabírá příznačnou tvář západoberlínské třídy Kurfürstendamm. »Nečekali jsme nic podobného. Považujeme to za důkaz, že reformy nejsou jen nějakými sliby,« prohlašuje mladík do kamery. Mezi tím se kolem nich shromažďují další. »A ještě jedno bych rád řekl. Těm, kdo od nás chtějí vzít do zajetích, ještě si to jednou přeberte. Prodělá te vy i naše zem,« pomalu, přerývavě, hluboce pohnut říká ten mladý muž v džínové bundě.

Před západoberlínskou radnicí ve čtvrti Schöneberg se v pátek v podvečer uskutečnilo shromáždění, jehož se zúčastnily tisíce obyvatel Západního Berlína a občané NDR, kteří tu v té době pobývali. Ke shromážděným promluvil západoberlínský primátor Walter Momper. Přivítal politiku reforem NDR a uvedl, že »Západní Berlín se v evropském domě stává pokojem s otevřenými dveřmi«. Občany NDR, kteří zamýšlejí emigrovat ze země, vyzval, aby za nynějších okolností své rozhodnutí ještě jednou zvážili.

V rozporu se čtyřstrannou dohodou o Západním Berlíně na shromáždění vystoupili přední činitelé a politici NSR. V čtyřstranné dohodě se uvádí, že Západní Berlín není součástí NSR a nesmí jí být spravován. Západoněmečtí politici zde mohou působit jen jako soukromé osoby.

Bývalý západoberlínský primátor a čestný předseda SPD Willy Brandt hovořil o »začátku nové cesty s o Německu nečekané naděje«. Ministr zahraničí NSR Hans-Dietrich Genscher ujišťoval evropské státy, především sousední země, že NSR nemá v úmyslu jakkoli zpochybňovat hranice na Odře a Nise. Na druhé straně hovořil o tom, že »neexistuje žádné socialistické ani žádné kapitalistické Německo, jen jeden německý národ na cestě ke svobodě«. Nynější události v NDR označil za první pokojnou revoluci v Německu od roku 1918 a dodal, že teď se rozhoduje o »Německu společné budoucnosti«. Vystoupení západoněmeckého kancléře Kohla od začátku do konce provázel bouřlivý pískot. Kohl v něm v podstatě zopakoval myšlenky předchozích řečníků.

VLADIMÍR PLESNÍK

Sebekritické slovo

OD NAŠEHO BERLÍNSKÉHO ZPRAVODAJE

Rozhodnutí svolat po 33 letech stranickou konferenci, obrysy akčního programu načrtnuté v bezmála tříhodinovém referátu Egona Krenze, ostrá, místy až vzrušená diskusní vystoupení, rozsáhlá rekonstrukce politického vedení — to vše charakterizuje průběh, atmosféru i výsledky třídenního zasedání ústředního výboru Jednotné socialistické strany Německa (SED).

Ústřední výbor se sešel v době plné napětí, vnitropolitického varu, překotného vývoje událostí a lze říci i mnoha otazníků. Ve chvílích vln emocí i projevů rozvahy na početných diskusních fórech. V okamžicích, kdy se již mohlo zdát, že SED je vzápětí poté, co převzala iniciativu do svých rukou, spoutávána nedostatečnou akceschopností a oslabována nerozhodností a pasivitou, kdy se objevila znepokojená varování před možným hrozícím rozkolem ve stranických řadách.

Kritický a sebekritický, realistický, konstruktivní úhel pohledu v programovém prohlášení dokumentuje, že orientace na různé změny, kterou komunisté v NDR zastoupili, nejsou pouhá planá slova, nýbrž skutečné, konkrétní, nejednou až překvapivé — a dodejme také, že dlouho očekávané — činy. Demokratizace společnosti je jednoduše nemyslitelná bez rozvoje vnitrostranické demokracie marxisticko-leninské strany, bez toho, aby každý z členů mohl otevřeně vyjádřit svůj názor a tento názor někoho zajímal. Bez neodkladného obnovení plné důvěry řadových komunistů k vedení nelze očekávat — uvedla v diskusi první tajemnice okresního vedení SED v Kelchenbachu Christa Hörmannová — sebemenší pohyb vpřed, pohyb, v jehož průběhu se vykrystalizuje silná, operativní, činorodá a novou důvěrou v sebe samu protknutá strana. Aby se obnažené nedostatky napravily. Aby se nalezly odpovědi na otázky, které nastoluje život. A to vyžaduje maximální mobilizaci sil.

Po dnech, kdy se Berlínem i dalšími prakticky všemi většími městy přelévaly demonstrace, komunisté přišli na výzvu některých berlínských základních organizací ve středu odpoledne před budovu svého ústředního výboru. Oprávněná kritika neutěšeného stavu věcí ve společnosti i ve straně samotné před 7. říjnem a současně jednoznačné, důrazné přesvědčení, že se musí čelit pokusům o absolutní negování všeho, co je spojeno se čtyřmi desítkami let existence a rozvoje socialistického německého státu, tu převládly. Těžké chyby, sebeuspokojení, až sebechvála, a na druhé straně bezdůvodné, hněvivé reakce na moudré doporučení přátel, uzavírání se do věží ze slonoviny, které se vyskytly — to se už nesmí opakovat, protože za ně se pak platí vysoká cena, zdůrazňovali diskutující. Právě tyto chyby i další společenské příčiny byly také klíčovým faktorem pro rozhodnutí mnoha občanů NDR k masovému opouštění vlasti anebo pro jejich úmysl tak učinit, uvedl na zasedání Egon Krenz. »Aniž bychom podceňovali vliv nepřítele, jeho záměry a kampaň, musíme přiznat, že vlastní příčiny těchto bolestných odchodů musíme hledat v naší zemi,« zdůraznil. »Mnoho lidí ztratilo víru v možnost změny společenských poměrů v NDR a nevidělo již žádné životní perspektivy,« konstatoval generální tajemník ÚV SED.

Problémy zároveň povzbudily síly, které v krizové situaci na jedné straně vycítily možnost odvety za pocit příkoří a na druhé straně si nynější složitou situaci vysvětlily jako dlouho očekávanou příležitost k vlastní ofenzivě. Ale strana, SED, je znovu tady. O tom svědčí hlasy ze základních organizací po celé zemi, píše páteční Neues Deutschland.

Tři dny rokování ústředního výboru SED napověděly, jak si vedení SED představuje další kroky. Podle všeho má konečným cílem být národní dohoda, vyrovnané, rovnocenné partnerství s ostatními stranami Národní fronty v demokratizované společnosti. »Cílem politického reformního procesu může být jen dosažení společenského souhlasu k řešení problémů v rámci socialistického společenského zřízení,« připomněl ve svém vystoupení Egon Krenz.

Generální tajemník ÚV SED se na zasedání zvlášť zmínil také o vztazích s Československem. Uvítali jsme, že vyjádřil mimořádný zájem NDR na spolupráci ČSSR—NDR. »Při rozvíjení tradičně přátelských vztahů s ČSSR jsme připraveni jít i novými cestami a mnohem více využívat možnosti obou našich států pro blaho lidí. Již v blízké době bude příležitost k výměně zkušeností s vedoucími československými představiteli,« řekl.

Celkový obraz rozložení politických sil ovlivňovaného dalším úsilím SED o obnovu důvěry vyjasní nejbližší dny. Komunisté v NDR do nich vstupují s rozhodným přesvědčením, že moderní, dynamický socialismus se neshoduje s dřívějšími stmelujícími, zkostnatělými přístupy, které stranu a společnost dovedly do nynější krize. Strana nyní čerpá sílu ze své odvahy mluvit otevřeně, sebekriticky, čestně, nazývat věci pravými jmény. Opírá se o kolektivismus svých členů a o vědomí odpovědnosti za další chod událostí.

VLADIMÍR PLESNÍK

Stav ovzdušia v ČSSR alarmuje

Praha (ČSTK) – Riešenie problémov životného prostredia – ako to potvrdilo aj 15. zasadanie ÚV KSČ – už nemožno ďalej odkladať. Množstvom emisií oxidu siričitého a oxidu dusíka je ČSSR totiž na prvom mieste v Európe. Pri posudzovaní vývoja za roky 1980 až 1985 dospeli odborníci k záveru, že kým vo väčšine krajín bol celkom jednoznačný trend znižovania rozsahu škodlivín, u nás sa emisie SO_2 zvýšili. Na štvorcový kilometer ich v roku 1985 pripadlo v ČSSR vyše 25 ton (približný priemer európskych krajín je 8 ton), vo Veľkej Británii 14,8, v Holandsku a NSR 10,6, vo Francúzsku 3,1, v Rakúsku 1,6 a vo Švédsku dokonca len 0,6 tony. Vyplýva to z podkladov, ktoré pri rokovaní najvyšších straníckych a štátnych orgánov pripravilo ústredie vedeckých, technických a ekonomických informácií.

Ak vezmeme do úvahy niektoré hodnoty namerané v jednotlivých krajoch nášho štátu, porovnanie je ešte alarmujúcejšie. Napríklad v Severočeskom kraji pripadá na štvorcový kilometer 119,9 ton oxidu siričitého, v Prahe 76,5 a v Bratislave 117,7 tony. V dôsledku značne vysokých hodnôt znečistenia sa dostáva ČSSR do mimoriadne nepriaznivej situácie, pretože sa stáva významným exportérom škodlivín do susedných krajín. Podľa štúdie Stav a vývoj životného prostredia v ČSSR bol v rokoch 1979 až 1987 export vyšší ako import o 46 až 82 percent.

Ako uvádzajú štatistiky Európskej hospodárskej komisie, ČSSR patrí aj medzi štáty s najväčším merným zaťažením emisiami oxidu dusíka. Ich ročnou hodnotou na km^2 je štvrtá za Belgickom, NSR a Holandskom. V prepočte emisií na jedného obyvateľa druhá za USA.

Hlavnou skupinou zdrojov znečisťujúcich ovzdušie sú spaľovacie procesy, a to tak pevných palív, ako aj pohonných látok v spaľovacích motoroch mobilných zdrojov, teda osobných a nákladných áut a autobusov. Tieto motory produkujú celú škálu škodlivín – olovo, kysličník uhoľnatý, kysličníky dusíka a síry, pevné častočky, kysličník uhličitý, benzén, xylén, toluén a etylendibromid. Možnosť znížiť automobilové exhalácie spočíva okrem iného v širšom používaní bezolovnatého paliva a v konštrukcii motorov s nižšou spotrebou pohonných látok. Perspektívnym zariadením na odstránenie škodlivín z výfukových plynov sú katalytické konvertory (katalyzátory), ktoré môžu znížiť obsah škodlivín až o 90 percent. Za predpokladu ich postupného zavádzania aj do čs. automobilov so zápalovým motorom tak, aby koncom storočia boli používané v polovici z celkového počtu vozidiel, množstvo každej škodliviny by pokleslo priemerne o 60 percent. Celkové emisie z cestnej dopravy by sa znížili približne o jednu tretinu.

Je nesporné, že stupeň znečistenia ovzdušia dosahuje vo väčšine veľkých miest kritické medze a že klasické autá spaľujúce benzín a naftu majú na tomto stave dominantný podiel. V našich podmienkach je riešenie tejto problematiky mimoriadne aktuálne, pretože naše mestá, najmä Praha, patria k mestám s najviac znečisteným ovzduším v Európe.

Sté výročie verejnej energetiky v Československu

Dôjde k regulácii?

Bratislava – Praha (Práca) – Na včerajšej prenosovej tlačovej besede informovali predstavitelia Federálneho ministerstva palív a energetiky i organizácií odvetvia energetiky o jej súčasnom stave i perspektívach. Usporiadali ju pred konferenciou s medzinárodnou účasťou „Vedecko-technický rozvoj čs. energetiky" a sprievodnou výstavou „Energetika včera, dnes a zajtra", ktoré budú 16. a 17. novembra v pražskom Paláci kultúry pri príležitosti 100. výročia verejnej energetiky v Československu.

Generálny riaditeľ Českých energetických závodov M. Kubín podotkol, že v rokoch 1992–93 možno počítať s tým, že bude nevyhnutné regulovať energiu. Súvisí to s oneskorovaním výstavby jadrovej elektrárne v Mochovciach, i niektorými inými okolnosťami.

Od znárodnenia priemyslu spotreba elektrickej energie na Slovensku za 43 rokov narástla viac ako 35-násobne, čo však neznamená uspokojivý rozvoj vo všetkých oblastiach, najmä nie v terciálnej sfére a v domácnostiach. Spotreba v domácnostiach v SSR na obyvateľa je 656 kWh/rok, v ČSR 856 kWh/rok.

V roku 1988 sa vyrobilo na Slovensku vyše 23 tisíc GWh. Chýbajúcich takmer 6 tisíc GWh kryli dovozom zo zahraničia a presunmi z Čiech. Na konci minulého roku nadobúdacia hodnota základných prostriedkov a investícií predstavovala 53 mld korún, inštalovaný výkon bol 5600 MW.

Rozvoj energetiky na Slovensku sa dá charakterizovať i rozvojom rozvodných elektrických sietí a transformovní. Vybudovali 27 tisíc km káblových a vzdušných vedení vysokého napätia a ďalšie stovky kilometrov 110 a 220 kV vedenia. Všetky tieto zariadenia vybudovali vlastnými kapacitami.

(dd)

Odpoveď Imre Pozsgayho na otvorený list Lászlo Dobosa

V Literárnom týždenníku č. 36/89 (8. septembra) sme uverejnili otvorený list spisovateľa László Dobosa štátnemu ministrovi MLR Imre Pozsgaymu, o deň neskôr ho v Budapešti publikoval aj denník Magyar Nemzet. Odpoveď štátneho ministra vyšla 6. októbra v Magyar Nemzete. Keďže sme ju sami na vedomie nedostali, preberáme ju v znení, v akom ju po slovensky 19. októbra uverejnil týždenník Demokratického zväzu Slovákov v Maďarsku Ľudové noviny.

Vážený László Dobos!

Srdečne Vám ďakujem za Váš otvorený list, s ktorým sa prostredníctvom denníka Magyar Nemzet z 9. septembra 1989 mohli oboznámiť stálisíce čitateľov a ktorý bol zameraný na palčivé otázky maďarsko-slovenského spolužitia a oprávnené národnostné požiadavky v Maďarsku žijúcich Slovákov. Nastolili ste v ňom problémy a návrhy, ktoré sa týkajú nielen obidvoch národov, ale aj existencie všetkých etník žijúcich v Karpatskej kotline, a to ako národov, tak i národností. Preto – ako na to poukazuje i jeden z autorov Vami spomínaného memoranda v jednom interview – je absurdný názor, podľa ktorého národnostnú otázku treba pokladať za vnútornú záležitosť toho-ktorého štátu.

Súhlasím s Vami v tom, že za uplynulého poldruha roka urobila maďarská spoločnosť veľký krok na ceste vedúcej k demokratickým premenám a právnemu štátu. Prirodzeným sprievodným javom okrievajúceho verejného života je, že po desaťročia umlčovaná občianska spoločnosť a jej najrôznejšie vrstvy sa dnes reorganizujú. Duch reforiem zasiahol aj národné, etnické a náboženské menšiny. V posledných mesiacoch sme mohli byť svedkami početných príkladov tohto javu.

Čo sa týka prchkých, pod vplyvom emócií písaných riadkov našej domácej slovenskej inteligencie, obsahujú mnohé pravdivé fakty. Ich oprávnené požiadavky – ako ste na to poukázali i Vy – môžu spoločne riešiť štát a patričné kolektívy organizované na podnet zdola. Pojem vzájomnosti v tejto oblasti môžeme aplikovať skutočne len na úrovni teórie, keď sociologické a kultúrne špecifiká tristotridsaťmiliónovej maďarskej menšiny na Slovensku sa podstatne odlišujú od Slovákov migrujúcich v rámci krajiny a žijúcich prevažne rozptýlene. Demokracia sa, samozrejme, neprejavuje v číslach, existencia alebo nedostatok tolerancie a zodpovednosti voči národnostiam je meradlom našich vnútorných pomerov.

V blízkej budúcnosti prerokuje Národnostné kolégium, ktoré založili tohto roku ako poradný výbor maďarskej vlády, analýzu situácie všetkých tunajších národností, a teda i slovenskej. Po tomto bude nasledovať stanovenie úloh. Národnostný zákon, ktorého koncipovanie práve prebieha, musí v oblasti národnostných práv zaručiť viacej ako doteraz. Najdôležitejšie z týchto kolektívnych práv sú rovnocenné používanie materinského jazyka, národnostná výuka, verejná osveta, masovokomunikačné prostriedky a styky s materským národom. Dôsledným uplatňovaním týchto práv a aktivizovaním menšín sa môže uskutočniť rozsiahla kultúrna autonómia národností.

Milý László Dobos!

Vaše vystúpenie za nároky v Maďarsku žijúcich Slovákov ma posilňuje v mojej viere, že riešenie problémov za hranicami žijúcich Maďarov a našich tunajších národností je rovnako dôležité, nemožno ich zneužiť proti sebe, a na oboch stranách si rovnako vyžaduje schopnosť vžiť sa do ich situácie. Aj v tejto oblasti je nevyhnutná teoretická a praktická dôslednosť.

S úprimným stiskom ruky

IMRE POZSGAY

Pravda - 9. 11. 89 - -1-

Zasadanie ÚV SZN o úlohách pred XVIII. zjazdom KSČ

Požiadavka novej kvality

Na úvod rokovania vystúpil súdruh Ignác Janák

Modra-Harmónia (ČSTK) – Aktuálnymi úlohami prostriedkov masovej informácie a propagandy v príprave spoločnosti na XVIII. zjazd KSČ a zjazd KSS a v procese prestavby zaoberalo sa včera v Modre-Harmónii 8. zasadanie ÚV Slovenského zväzu novinárov. Zúčastnil sa na ňom člen Predsedníctva ÚV KSČ, prvý tajomník ÚV KSS Ignác Janák. Prítomní boli členovia Sekretariátu ÚV KSS šéfredaktor Pravdy Štefan Bachár a šéfredaktor Új Szó Jozef Kiss, ako aj vedúci oddelenia ÚV KSS Rudolf Juríк. Predseda ÚV SZN Eugen Hanisko privítal medzi hosťami aj predsedu ÚV ČSZN Jána Riška.

V úvode rokovania vystúpil Ignác Janák, ktorý charakterizoval súčasnú etapu ako obdobie zápasu o socializmus a jeho ochranu prostredníctvom plného rozvoja najlepších socialistických hodnôt. Zdôraznil, že strana uskutočňuje predzjazdovú prípravu v duchu politiky otvorenosti a je rozhodnutá dôsledne využiť kolektívny rozum vlastných radov a celej spoločnosti pri koncipovaní ďalšieho postupu.

Keď sa zaoberal otázkami ekonomickej reformy a demokratizácie zdôraznil, že cieľom začatých zmien je využiť všetky možnosti nášho zriadenia. Kritické posudzovanie dosiahnutého neznamená oslabenie základov socializmu. Do centra pozornosti redakcií, uviedol, treba dostať hmatateľné dôkazy cieľavedomého, dôsledného a realistického prístupu strany k uskutočňovaniu celospoločenskej prestavby. Musíme pritom vidieť, že mnohí ešte nepochopili podstatu našich zámerov, pomaly prekonávajú stereotypy a negatívne návyky, čo spôsobuje zaostávanie za potrebami a možnosťami spoločnosti.

Ignác Janák ďalej pripomenul organické spojenie hospodárskej prestavby s aktivizáciou politického systému. Národný front a celá sieť ľudovej správy má všetky podmienky na rozvoj pluralizmu názorov a záujmov, zdôraznil. Proces ďalšej demokratizácie objektívne nemôže spochybňovať vedúcu úlohu KSČ, veď strana sama tento proces nielen začala, ale aj v praxi dokázala oprávnenosť viesť spoločnosť. Strana bude zvyšovať prirodzenú autoritu uplatňovaním metód politického vedenia, rozvíjaním vnútrostraníckej demokracie a zvyšovaním nárokov na komunistov.

V súvislosti s ideologickým bojom Ignác Janák podčiarkol, že na obranu socializmu treba v publicistike využiť všetky argumenty, čo má význam aj z hľadiska jeho medzinárodného vývoja. Pôsobenie ideovodiverzných centier, ktoré organizujú a financujú protisocialistické akcie, je zasahovaním do našich vnútorných vecí a nezlučuje sa s helsinským procesom. Vzťahy medzi štátmi treba zbaviť ideologickej nevraživosti v záujme mierového spolunažívania, pritom to neznamená, že budeme zbavovať ideológie náš marxisticko-leninský svetonázor, upozornil. Dôležitou úlohou novinárskeho frontu je vyvracať idealizované predstavy o kapitalizme, veď sama buržoázia nepodrobuje verejnej kritike vlastný systém tak, ako to robíme my.

V závere Ignác Janák vyjadril presvedčenie, že žurnalisti zapojením sa do verejnej diskusie o dokumentoch, pripravovaných na zjazd KSČ, rozvinú skutočne plodný dialóg v spoločnosti. Ide o to, aktívne sa zúčastňovať vedno s ľudom a stranou na politickom zápase o praktickú realizáciu zásadných a obsahom revolučných opatrení na ďalšie napredovanie socializmu.

Na zasadaní, ktorého diskusia sa konštruktívne vyjadrila k požiadavkám vyššej účinnosti zväzovej práce a novej kvality pôsobenia socialistickej žurnalistiky, zvolili za tajomníka ÚV SZN Jána Havrillu.

Literárny týždenník - č. 43 / 27. 10. 89 - -10-

Reformami proti reformám

AUGUSTÍN ŠUTTA

Nemôžem nereagovať na „odpoveď" L. Prelišského (LT č. 28/1989) A. Ferkovi. Jej „kultúrnosť" a slovník sa nedá komentovať, treba ho vychutnať priamo z originálu.

Najzarážajúcejšia je však istota autora o svojej kompetentnosti a schopnosti argumentácie. Samozrejme, že má právo „mu povedať" či „si ho podať", ba dokonca „mu podkúriť", lebo PRAVDA je na jeho strane. Veď stačí zaradiť estetizáciu do širokého frontu prestavbových procesov a odhaliť to strašné „administratívno-direktívne" myslenie, logiku i nádenie a je tu nádej na úspech.

Také „uvažovanie" nám v minulosti narobilo škody, ktoré by sme nemali opakovať. Jeho základom bola a je vždy viera, že chyby sa robili len v minulosti, ale teraz je iná, priaznivejšia doba na uskutočnenie zmien. Preto keď ju správne využijeme a spojením všetkých síl uskutočníme svoje zámery, povedie to nevyhnutne ku skutočnej obrode školy.

V „odpovedi" tiež vystupuje rivalita medzi učiteľmi jednotlivých predmetov, čo je rozhodne niečo neprirodzené a nedôstojné. Hej, bijú sa o hodiny, lebo je to chlebová záležitosť. Alebo ich vedie snaha o splnenie osnov a predpisov. Možno aj potreba niečo zaviesť, zrušiť či nevynechať. Lenže nakoniec rozhodne o všetkom po svojom niekto tretí. Rivali sa však stávajú nepriatelia, lebo skyva pripadla len jednému. Podobná rivalita či nenávisť sa ktovie prečo živí aj medzi generáciami i profesiami. Je to nenormálny, i keď momentálne, žiaľ, všeobecný jav v našej spoločnosti.

Podobne nenormálne je úsilie riešiť problémy našej školy vždy novou „dokonale zdôvodnenou a podloženou" a samozrejme „vedeckou" reformou či prestavbou koncepcie i osnov. Dnes už vieme, že je to len dobre maskovaná metóda, ako definitívne zničiť všetko, čo sa na školách vybudovalo, objavilo či osvedčilo. Samozrejme, že je to vždy v mene niečoho naliehavého, čo treba zdanlivo okamžite meniť či dokonca zachraňovať. Najnovší návrh učebného plánu gymnázia má všetky vlastnosti predchádzajúcich návrhov, preto niet dôvodu dúfať, že práve on niečo vyrieši.

Pre novú reformu treba vychovať nových odborníkov pre nové predmety. Treba vybudovať kabinety a zbierky. Treba, aby sa z odborníkov stali dobrí praktici, teda učitelia, s ktorými študenti na hodinách nielen trávia čas, ale ho využívajú pre svoj rozvoj. To trvá roky, ba desaťročie. Na to nestačí ani presvedčenie, ani dobrá snaha, ani len nadšenie niekoľkých jednotlivcov. Na to treba jasné ciele a dobrý učebný plán nielen jedného predmetu, ale celého štúdia. Okrem veľkých investícií, nemalej trpezlivosti a času najviac potrebujeme presvedčenie všetkých učiteľov, že ide o potrebnú, prospešnú a najmä dobre premyslenú vec. Celý zásah je veľmi citlivý problém, a preto pri ňom nemožno nič urýchľovať či vynechať, ani spoliehať sa na to, že to nejako dopadne. Inak tu poškodíme ďalšiu generáciu mladých ľudí. Máme predsa dosť negatívnych skúseností s predchádzajúcimi reformami, za ktoré nik nenesie zodpovednosť, ale i s polytechnizáciou a do istej miery aj s elektronizáciou, takže si dajme pozor aspoň na estetizáciu.

Je treba samozrejme vidieť, že estetizácia neprinesie problémy len pre estetiku, ale často základné problémy aj pre viaceré iné predmety, ktoré jej v tejto dobe po predchádzajúcej reforme ešte len hľadajú miesto a ich vyučovanie sa pomaly dostáva do optimálnej situácie. Takže prakticky vtedy, keď predchádzajúca reforma, a tým aj obrovská práca mnohých učiteľov má začať prinášať ovocie, vtedy ju chceme zlikvidovať novou?! To je tá koncepcia?!

V čase stagnácie jedna reforma stíha druhú. Menia sa osnovy, obsah, prístup a presúva sa dôraz. Z odborníkov sme urobili začiatočníkov a zo začiatočníkov sa stávajú nedoukovia. Učiteľa, ktorý si má rozširovať vedomosti a obzor, sme prinútili do omrzenia študovať základné učebnice a príručky, ktorých jedinou náplňou je meniť poradie, tvoriť nové, často nelogické zoskupenia, vynechávať, pridávať, vykladať inak, alebo aspoň z inej strany. Úspešne sa darí likvidovať takmer všetky osvedčené základy, ktoré vytvorili predchádzajúce generácie. Takže škola začína novou reformou vždy znova.

Výsledky? Škola má menej dôvery u verejnosti a má viac bojavých a citlivých miest ako kedykoľvek predtým.

Najcitlivejším miestom súčasnej školy je práve učiteľ. Nielenže mu uberáme z jeho možností vzdelávania, ale je aj preťažený, dezorientovaný častými zmenami, s malým platom (preto najčastejšie žena), ešte aj odveké prázdniny sme im vymenili za dovolenku. Učiteľ bude dokonale plniť svoje poslanie len ak mu dáme na to príležitosť.

Bojavé sú aj inštitúcie stojace nad učiteľom. Veď namiesto riaditeľov a ich zástupcov máme úradníkov a miesto nadriadených a inšpekčných orgánov ľudí topiacich sa v hláseniach a lipnúcich na plánoch, zápisniciach, zápisoch a iných nepodstatných detailoch.

Žiaci si nestačia vykonávať svoje základné povinnosti. Často nerozumejú, nedôverujú alebo aj neveria svojim učebniciam. Majú síce o stupeň lepšie priemery, ale vedomosti o stupeň horšie. Napokon vedia, že už nikomu ani nejde o vedomosti, ale iba o tie priemery, čo je dôsledok súčasných kritérií prijímania na vyššie školy.

Pozrite sa, v ktorom predmete ich ešte vedieme ku skutočnému mysleniu, k vedomostiam uplatniteľným v živote? Ako ich učíme používať vedomosti v praxi? Pozrite sa, aký slabý obraz získajú o našej minulosti a o okolitom svete, o vesmíre ani nehovoriac. Zistite si, ako slabo ovládajú ruský či iný cudzí jazyk, alebo ako si nevedia poradiť ani s jednoduchým neznámym príkladom.

Ďalší výsledok? Morálny. Verejne nepriznaný neúspech! Je to jasné predovšetkým tvorcom nového plánu, lebo jeho zámery sú celkom opačné. Hanblivo o tom mlčia, ba pokúšajú sa tváriť, že je to iba prirodzené pokračovanie začatého diela. Tí istí pracovníci však už nevolajú po blokoch, ale po „proporcionálnom vyrovnaní" a estetizácii. Chcú znova radikálne meniť, i keď sa snažia niektoré kroky zjemniť a ukryť za voliteľné predmety a špecializácie. Tí istí...

To je neúplná „bilancia" predchádzajúcich reforiem. Ale ďalej to pôjde rovnako! Prečo? Pretože nikto nemusí nikomu skladať účty za predchádzajúce omyly, nekoncepčnosť a neúspechy. Nový reformátor sa nemá čoho obávať. Nenesie náklady, nenesie zodpovednosť, je celkom bezstrestný. Nanajvýš prezradí, že on to myslel inak a na vine sú okolnosti, prípadne nemenovaní tam hore.

Nebudem rozoberať novú pripravovanú reformu. Uvediem len pár poznámok.

Navrhované možnosti voliteľnosti sú napohľad pôsobivé. My ale vieme, ako to dopadne. Bude sa učiť len niečo, a to tak, že žiaci sa rozdelia v triede na dve-tri skupiny podľa potrieb školy. Takže budeme mať síce školu s množstvom špecializácií, ale len na papieri. Na papieri máme aj dnes množstvo odborných príprav, cvičení a seminárov, ktoré sa nemôžu otvoriť, ak sa má vyhovieť smerniciam. Ba si aj celé špecializované gymnáziá, kde sa na výchove tých najtalentovanejších študentov podieľajú priemerní učitelia. Ale formálne je o talenty postarané!

Jednou z chýb predchádzajúcej takzvanej novej koncepcie je definitívne zlikvidovanie estetiky, latinčiny, psychológie, deskriptívnej geometrie či astronómie. Nikto nie je proti ich znovuzavedeniu, ale nie navrhovaným spôsobom. Prechod by mal byť postupný a dobre premyslený. Mal by citlivo zvažovať problematiku každého predmetu a každý osobitne pripravovať na zmenu. Mal by pozorne zvážiť reálne možnosti žiaka s rozličnými záujmami a priemernými schopnosťami. Musí brať ohľad na stav v našich učiteľských zboroch a súčasnú preťaženosť učiteľa. Na to nestačia orgány národných výborov, ministerstva, ani pracovníci výskumných ústavov či vysokých škôl. Ba nestačí ani, aby boli prizývaní učitelia z najlepších výberových škôl. Na to treba spoluprácu s učiteľmi zo škôl, ktorých sa zmena priamo týka. Lenže nielen pri skúšaní hotových plánov a oponentúre, ale pri ich tvorbe!

Zmena, ktorá sa navrhuje, má všetky vlastnosti mantinelizmu, či sa to niekomu páči alebo nie. Vytvoriť nový predmet a dať mu hodinu-dve a nejaké možnosti v oblasti voliteľných predmetov môže byť v krajnom prípade reálne. Neskôr by to mohla byť ešte hodina, ak prax preveri oprávnenosť tohto kroku. Ale hneď štyri, pritom sa štyri inému zoberú, to vyzerá ako nemiestny vtip.

Nereformujme školu, keď na to nemáme, keď na to nie je vhodná doba. Upravujme osnovy len v spolupráci s učiteľmi. Prenášajme ďalej to najlepšie, neberme učiteľom pôdu pod nohami, ale vytvárajme postupne aspoň pre ďalšiu generáciu školu, ktorá nezmätkuje, vie, čo chce, a do žiakov „nebúši", ale ich vzdeláva pre život.

Dejiny, mládež a vlastenecká výchova

Mnohí, najmä tí skôr narodení, oprávnene konštatujú, že mládež, ale nielen ona, je málo vlastenecká, chýba jej národné povedomie. Túto skutočne neutešenú situáciu zvyčajne zvalujú na všetko možné od školstva počnúc, ktoré tiež nie je bez viny, až po náš socialistický systém a zriadenie. Pozrime sa teda bližšie na niektoré príčiny tohto stavu.

ĽUBOMÍR OLAH

Nedávno sa na Bratislavskom hrade uskutočnila mimoriadne zaujímavá a poučná výstava pod názvom Národné kultúrne pamiatky v archívoch SSR. Jej návštevník sa mimo iného na vlastné oči mohol presvedčiť, že Slovenská hymna sa nespieva tak ako je napísaná, ale trochu inak. Namiesto. Zastavme ich bratia, veď sa oni stratia. spievame už vyše sedemdesiat rokov Zastavme sa bratia... Aj keď ide zdanlivo o maličkosť, má mimoriadny význam. Veď slovíčko ich znamená, že nepriateľov zastavíme nie pasívnym vyčkávaním, kedy sa im uráči odísť, ale aktívnym činom – bojom. Janko Matuška skutočne takto napísal svoju revolučnú pieseň, ktorú zložil na počesť odchodu študentov bratislavského lýcea do Levoče na protest proti tomu, že cirkevný konvent koncom februára 1844 Ľudovítovi Štúrovi definitívne zakázal prednášať na ich škole.

Tu je namieste otázka ako je možné, že takúto závažnú skutočnosť už dlhé desaťročia naši historikovia i ďalší odborníci a zodpovední činitelia jednoducho prehliadajú. Nesvedčí to o ich neodbornosti, či skôr ľahostajnosti k národným dejinám, vlastnému národu? Je síce pravdou, že už od roku 1921 sa na túto tému sem-tam polemizuje, pričom naposledy sa tohto problému dotkol zrejme literárny historik Pavol Vongrej. Odvtedy však už uplynulo viac ako 20 rokov. Pravda, to nepočítam tých niekoľko hlasov, ktoré sa ozvali v súvislosti a polemikou o pripravovanej novej ústave ČSSR. Ako sa na túto neuveriteľnú skutočnosť môže pozerať mladý človek? Ako môže mať úctu pred rozličnými titulmi a funkciami, keď ich prestaviteľom je pravdepodobne jedno ako sa spieva naša hymna, keď im nezáleží na jej obsahu a napriek tomu, že vedia, ako sa má správne interpretovať, neprotestujú proti jej terajšej forme, nepričinili sa o to, aby sa opravila táto hrubá historická chyba? Čo si asi pomysleli tí zavrhovaní mládežníci, keď sa o tomto fakte poskromne dočítali? Ako vzrástlo ich národné povedomie? Je vari načase sa nad touto smutnou skutočnosťou zamyslieť a čo najskôr uviesť veci na správnu mieru.

„Veľmi dobre" si mládež môže budovať svoj vzťah k Slovenskej socialistickej republike aj na postave Vladimíra Clementisa. O tom, že je významnou osobnosťou v dejinách KSČ a Československej republiky nemôže byť sporu. Žiaľ, jeho činnosti, ako aj jemu samému, sa nevenuje primeraná pozornosť. O publicite ani nehovoriac. Za niekoľko posledných desaťročí v histórii našej krajiny a strany nie je jedinou takou postavou. Nad týmto faktom sa treba zamyslieť a uvážiť, ako túto chybu v mene oprávnenej hrdosti na veľkánov novodobých dejín čo najskôr napraviť.

Vladimír Clementis urobil ani nie za 30 rokov viac než desiatky iných za oveľa dlhší čas. Nebolo veľa takých propagátorov myšlienok Októbra a ZSSR ako bol on. Vo vynútenej emigrácii venoval všetky svoje sily a nemalé schopnosti obnove Československa na spravodlivejších základoch. Po vojne vynikajúco reprezentoval svoju vlasť na medzinárodných fórach ako minister zahraničia. Odmenou sa mu stali nezmyselné a vymyslené obvinenia, a v inscenovanom procese trest smrti obesením. Naša spoločnosť mala napĺňo úplne zabudnúť, a tak sa jeho meno nesmelo nikde ani spomenúť.

Po dlhých prieťahoch sa v roku 1963 aj Vladimíra Clementisa podarilo rehabilitovať a to nielen po stránke občianskej, ale i stranickej. Aj keď sa po ňom pomenovali ulice, v rodnom Tisovci mu otvorili múzeum, vyšli knižne jeho spomienky atď., predsa len má človek dojem, že aj v súčasnosti je to osoba, o ktorej je lepšie napísať, nedávať ju do dejinných súvislostí.

Keď sa pred dvoma rokmi konalo ku Clementisovým osemdesiatinám sympózium, ktorého sa zúčastnila len hŕstka ľudí, veľmi rýchlo sa skončilo, preložte vraj nastal čas obeda. Dlho odkladaný a nakoniec len pre vyvolených zorganizovaný clementisovský večer na Bratislavskom hrade sa konal viac-menej v pololegálnej atmosfére. A čo je najviac zarážajúcejšie, dodnes nevyšiel ani výber z Clementisových vojnových a povojnových prác a prejavov!

Nepochybne aj tieto fakty ovplyvnili a i ďalej ovplyvňujú našu mládež. Lebo treba si rovno povedať, keď nie je dostatok domácich vzorov, hrdinov, mládež ide za cudzími a podľa toho sa potom aj chová. Tí, ktorí sú platení za výchovu v socialistickom duchu by mali vedieť, že najprv treba ľudí viesť k socialistickému vlastenectvu a až potom k internacionalistickej výchove.

Zdá sa však, že na túto dôležitú maličkosť sa znovu pozabudlo. No budovať nadstavbu bez základov sa akosi nedá. A ak, tak potom všetko stojí vo vzduchoprázdne a je vystavené kozmopolitickým vetrom, ktorý v nemalej miere unáša aj našu mládež.

Donedávna sa veľa úsilia venovalo dokazovaniu, že Československá republika vznikla len vďaka revolučnému pohybu robotníckej triedy a po roku 1918 mohla byť iná. To nie je pravda. Republika od jej vzniku bola pod hegemóniou buržoázie, od prvej chvíle jej existencie prebiehal proces upevňovania panstva buržoázie. V rokoch 1918 až 1920 nešlo o boj kto z koho. Ak totiž postupujeme prísne podľa princípu marxistického historizmu treba povedať, že vznik republiky bol obrovský pokrok. V roku 1918 sa konštituovalo buržoázne demokratické Československo, štát, ktorý si vzal za cieľ napodobniť švajčiarsko-americký vzor. Ak by sme mu čokoľvek vyčítali – a právom – jedno nemôžeme. V jeho hraniciach sa vytvoril priestor pre pôsobenie Komunistickej strany Československa, sily, ktorá bola historicky predurčená uskutočniť zásadne spoločenské premeny, čo sa jej nakoniec podarilo.

Máme vlastný štát. Existuje aj povedomie, že ho máme. Máme i federáciu, ktorej dvadsiate prvé výročie si 28 októbra každý rok pripomíname. Ak by nebola, ťažko by sme objektívne uvažovali aj o roku 1918. Jediným, alebo aspoň ústrednym poslaním každoročných osláv vzniku republiky by malo byť pre Slovákov utvrdzovanie slovenskej štátnosti v rámci Československa. To by mal byť zmysel nového rozmýšľania o prvej Československej republike. Pravdaže, už sme ďalej ako prvá republika, vieme, že sme ju prekonali práve získanou revolúciou a revolučných síl. To nikto nemôže upierať.

– Možno nám budúce generácie, – ako sa svojho času vyjadril národný umelec Vladimír Mináč, – budú zazlievať aj nos medzi očami, ale to, že sme posunovali slovenský voz v dejinách dopredu, to nám upierať nemôžu.

Je na nás, aby sme aj my posúvali tento pomyselný voz dopredu a postavili sa za to, aby sme ako národ majúci právo na vlastnú národnú štátnosť mali svoju ústavu, vlajku a znak. V inšom prípade naša československá federácia bude vystavená útokom, a nie neoprávnene, a mladé generácia nám bude môcť do očí povedať, že za slovenský národ sme sa nebili dosť čestne, dlho a najmä dôrazne. Ak tieto atribúty štátnosti budeme mať, a pridáme k nim aj niektoré ďalšie, potom budeme môcť hovoriť o tom, že mládež je taká alebo onaká. Vychovávať však treba najskôr od seba. V tomto prípade sa zdá, že sme veľa zanedbali a nielen u seba!

A ty, Slovák, nezavadzaj!

Kam sa podela naša národná hrdosť, kde zmizla úcta k príslušníkom vlastného národa? Tieto otázky si kladiete v poslednom čase čoraz častejšie. Nechápavo krútim hlavou nad tým, ako sa Slovák stáva na území medzi Dunajom a Tatrami pomaly, ale isto, nemotorne, non grata. Svätú vojnu mu vyhlásili jeho vlastní súkmeňovci. Nie v mene kresťanského kríža, ale v mene ovela prozaickejšej, hocakej, ale najmä voľne zmeniteľnej. Stal sa pre nich namajetníkom s nezaujímavým balastom, ktorý len zbytočne zavadzia a zaberá miesto trebárs gastarbeitrom na autách z požičovní, ktorých peňaženky sú nabité markami, či šilingami. Pohŕdajú ním tí, ktorí ešte pred chvíľočkou zlomení v páse úctivo šepkali svoje obligátne danke schön...

Viem, že tieto slová sú príliš tvrdé, možno i trochu zveličené. Obávam sa však, že vo svojej prapodstate pravdivé. Skúste si napríklad v rodnom jazyku objednať ubytovanie v luxusnom hoteli. Odpoveďou vám bude zdvorilý výsmech – máme obsadené. Čo na tom, že polovica izieb zíva prázdnotou? Skúste sa posadiť do kaviarne, ktorej návštevníkmi sú aj devízoví cudzinci a zároveň vám, že všetko pochopíte, že ste sa nenarodili v tej správnej krajine. Postavte sa do dlhočizného radu na lyžiarsky vlek a spokojne čakajte. Keby ste však vo vrecku mali pas občana Veľkej Británie, bolo by to celkom iné – ako v kolónii by vás domorodci museli pustiť dopredu.

Ba zázrak sa dá dosiahnuť aj oveľa rýchlejšie. Stačilo emigrovať a prísť do bývalej vlasti na návštevu. Nikomu už nebude prekážať, že ste Slovák. Z tohto neduhu vás vyliečili doláre, či šekové knižka. Stal sa z vás ctihodný človek, požívajúci všemožnú úctu všade tam, kde ste ešte pred časom boli odstrkovaní. Čo na tom, že vo svojom rodnom domove robíte hoci prieživotného umývača riadu? To u nás nikoho nezaujíma – stále budete viac, ako poprednť konštruktér Slovenský. Hodnotou prestáva byť človek ako taký, jeho životné postoje, filozofia, úcta spolupracovníkov k jeho práci – akési „smiešne" morálne a etické zásady, absentujúce v peňaženke. Najlepším a najpresnejším metrom sa stal šuchot bankoviek. Podľa tohto lákavého zvuku známkujeme človeka.

Nechcem byť mravokárcom, brániť sa nadživotné, nehmotné ideály. Predsa sa len nedokážem zmieriť s tým, čím sa postupne stáva náš obyčajný, poctivo pracujúci človek. Akým právom ho odstrkujeme, robíme z neho neraz už spomínanú osobu nežeľateľnú? Veru iba preto, že pracuje a dostáva mzdu v tejto krajine? Len za tento „hriech" si ho máme menej vážiť, hodiť ho na smetisko nezáujmu, aby nebodaj nezaberal miesto na výslní, po ktorom by mohol poskakovať devízový cudzinec?

Viem, že sladkými ľúbozvučnými rečami a apelovaním na svedomie túto stratenú hrdosť národa prinavrátiť nemožno. Pokiaľ nevyriešime vlastné ekonomické problémy, dokedy pre nás bude voľne zmeniteľná mena najvyššou módou, budeme len omieľať prázdne slová, ktoré nás z ponižovania samých pred sebou nevyliečia. Čo však dovtedy? Aj naďalej budeme v školách učiť naše deti o národnom povedomí a vzápätí im to v každodennom živote cieľavedome vyvracať?

Nie som proti tomu, aby sme návštevníkom našej vlasti vytvorili skutočne dobré podmienky. No nikdy nebudem súhlasiť s tým, aby sme ich okato považovali za nadľudí. A hoci naša hrdosť pomaly vymiera, verím, že sa čo najskôr spamätáme. Skôr, ako ju utopíme v devízach.

V. A. DANIEL

My, čo sa nenafukujeme

Pojem básnik vyvolával vo mne vždy obraz vznešeného človeka, v ktorom sa harmonicky spája etika s krásnom. Za podstatu etiky považujem lásku v jej hierarchickej stupnici. Veľkosť človeka závisí od hierarchického stupňa jeho lásky. Všetci veľkí básnici každého národa cítili nutnosť vyznať lásku svojmu národu. Za ich lásku národ odpovedal láskou, stali sa jeho duchovnými reprezentantmi. Tak to bývalo. Alebo je to iba môj naivný názor? Či zmysel umenia je zhonom za uznaním, za vavrínovým vencom? Pravda je možno uprostred.

Tieto otázky som si kládol po prečítaní príspevku Miroslava Holuba My, čo sa nenafukujeme. Básnikovi slovenského pôvodu to lichotí, že ho považujú za českého, „znie to hrdo" a je to preňho „záväzné" – svi úrovňou. Čo hľadá tento básnik: úroveň, pretože pochybuje o úrovni slovenskej poézie, alebo hľadá svoje vlastné uznanie? Možno som ho dosť nepochopil, vtedy nech mi prepáči. Však Literárny týždenník sa stal nielen obľúbeným časopisom literátov, ale širokej verejnosti, všetkých, ktorí majú radi pravdu. Chápem, že si treba ctiť, aj učiť sa od veľkánov iných národov, ale myslím si, že špliechať sa do ich hniezda je nedôstojné.

Refrén, ktorý Holub viackrát používa vo svojom príspevku My, čo sa nenafukujeme, práve vyvolával dojem nafukovania sa. Ten, kto sa nenafukuje, nezraňuje druhých, vzdáva v takej citlivej otázke, ako je národné povedomie – identita, o ktorej Holub píše: „Je to zvláštny prípad niečej z širšej identity, menšej a väčšej identity, príznačnej identity. Nepochybne si blahoželať tí, ktorí si potrpia na tú užšiu identitu a merajú s počtom piv či fľašiek vína... Nadávajú si ukrivdenou národnou pýchou a patrí im celé kráľovstvo nebeské, ktoré sa skladá z drobných nikomuvadí, ničomuvadí pápeží, chcelo a nechcelo hravčovského...

Ak chápe [illegible] národa prirodzene, hľadá hodnoty vedomej príslušnosti k svojmu národu, nie je to kľúčovateľné, preto nie je ani dôvod nafukovať sa. Neotvára sa tu cesta ku vzkrieseniu mýtov čechoslovakizmu? V matematike čechoslovakizmu platí, že 1+1=1. Ak sa súčasne zdôrazňuje na politickom a kultúrnom poli, že 1+1=2, tak tiež matematická formu má svojou diferenciáciou logické opodstatnenie v praxi vo všetkých vrstvách spoločenského života.

Stratégiou čechoslovakizmu bývalo podceňovanie všetkých hodnôt slovenského národa, ľahostajnosť k nim a obdiv cudzieho, a moderný býval ten, kto sa hlásil ku kozmopolitizmu.

Rozhodne je to ľahšia a široká cesta, pritom otvorená „do sveta". Iná cesta, ktorou kráčali naši veľkí básnici a spisovatelia, ktorí si vedeli udržať identitu, svoju vlastnú tvár poznávaním hodnôt vo vlastnom národe, vyžaduje si skromnosť a mravnú silu presadzovať nie seba, ale svoj národ, ktorý miloval a pre ktorý aj žili.

Či meno slovenského národa je dnes také známe medzi národmi sveta, že ho už nie je treba, aj cez osobnosti, predstavovať svetovej verejnosti? Nedáva nám príklad český národ, ktorý si vysoko cení a propaguje v svetovej verejnosti každého, kto pre národ niečo urobí alebo znamená?

JÁN SLÁDKOVIČ

Literárny týždenník - č. 43 / 27. 10. 89 - -4-

Ideologický boj proti Čingizovi Ajmatovovi!?

[illegible] v ČSSR ideologický mýtus a [illegible] pád na [illegible] mech. Chvíľami sa zdá, že [illegible] [illegible] vlna, [illegible] [illegible] sa rozpadne na hrnčiarsky [illegible] [illegible] [illegible]

Literárny týždenník - č. 44 / 3. 11. 89 - -8, 9-

Alexander Isajevič Solženicyn (nar. 1918) vstúpil do literatúry v roku 1962, keď časopis Novyj mir uverejnil v duchu XX. zjazdu KSSZ jeho novelu Jeden deň Ivana Denisoviča. Novela sa v súčasnosti hodnotí ako jeden z výrazných prejavov regenerácie tvorivých síl sovietskej literatúry v prvej polovici šesťdesiatych rokov. V nej i v ďalších prózach tohto obdobia Solženicyn prenikavo artikuloval vlastnú ľudskú i spoločenskú skúsenosť z obdobia stalinizmu. Jeho nástojčivá obhajoba zvrchovanosti ľudskej dôstojnosti, pravdy, dobra a svedomia sa však čoskoro stala nevítanou. Nasledujúce diela – romány Pavilón rakoviny (Rakovyj korpus), V kruhu prvom (V kruge pervom) a ďalšie už v ZSSR nemohli vyjsť. Konfliktné napätie medzi spisovateľom a vtedajšou vrchnosťou sa vystupňovalo najmä po roku 1970, keď mu udelili Nobelovu cenu za literatúru a na Západe vyšla jeho kniha Súostrovie GULAG (Archipelag GULAG). Roku 1974 bol Solženicyn vyhnaný z vlasti.

V súčasnosti sa sovietska literatúra i spoločnosť otvorene prihlasuje k všeľudským hodnotám, ktorých zástavníkom Solženicyn vždy bol, a prizná va mu postavenie jedného z najvýznamnejších ruských spisovateľov dvadsiateho storočia. Sekretariát Zväzu spisovateľov ZSSR na svojom zasadnutí 29. júna 1989 zrušil rozhodnutie z 5. novembra 1969 o vylúčení A. I. Solženicyna zo Zväzu spisovateľov ZSSR ako neoprávnené a prijal uznesenie o publikovaní jeho diel.

Nobelovská prednáška (Nobelevskaja lekcija, 1972) vyšla v časopise Novyj mir 1989, č. 7. Táto esej azda najlepšie vyjadruje spisovateľovo krédo a v tomto zmysle ju šéfredaktor Nového míru Sergej Zalygin prezentuje ako predslov k nasledujúcim publikáciám jeho diel. V ďalších číslach toho istého časopisu vychádzajú na pokračovanie kapitoly zo Súostrovia GULAG. Solženicynove texty vychádzajú zároveň vo viacerých sovietskych periodikách Literaturnaja gazeta, Naš sovremennik, Ogoňok, Zvezda, Neva, Literaturnaja Rossija, Slovo – V mire knig.

Na Slovensku vyšli Solženicynove diela Jeden deň Ivana Denisoviča (1963), Tri poviedky (Príbeh na stanici Krečetovka, Matrionina chalupa, Vo vyšom záujme, 1964) a kniha Matrionina chalupa (1966), obsahujúca reedície uvedených próz. R.

Alexander Solženicyn

NOBELOVSKÁ PREDNÁŠKA

1

Ako vojajaký divoch, ktorý s údivom zodvihol niečo, čo vyhodil oceán? alebo čo skrýval piesok? alebo z neba spadnutý nepochopiteľný predmet? – zložito tvarovaný, niekde s matným leskom, niekde zas jasne jagavý – prevracia ho tak i onak, prevracia, skúma, na čo by sa mu mohol zísť, hľadá mu prístupné nízke použitie a netuší, že má vyššie poslanie.

Tak aj my, keď máme v rukách Umenie, sebavedome sa pokladáme za jeho pánov, smelo ho usmerňujeme, obnovujeme, reformujeme, manifestujeme, predávame za peniaze, lahodíme mocným, meníme ho na zábavu, až na estrádne pesničky a nočné bary, inokedy na páku alebo palicu, ako sa to vezme – raz pre mimobežné politické potreby, inokedy pre obmedzené sociálne. Ale umenie sa našimi pokusmi nepoškvrňuje, nestráca svoj pôvod, zakaždým a v akomkoľvek použití nám dáva časť svojho tajomného vnútorného svetla.

Lenže obsiahneme *celé* toto svetlo? Kto sa odváži povedať, že *definoval* Umenie? že menoval všetky jeho stránky? A možno ho už niekto aj pochopil, aj nám ho pomenoval v minulých storočiach, len my sme sa nevedeli pri tom dlhšie pristaviť: vypočuli sme si to, ohrdli a hneď aj odhodili, lebo sme sa ako vždy náhlili vymeniť hoci aj to najlepšie, ale za nové! A keď nám znova povedia staré, ani si nespomenieme, že sme to už mali.

Jeden umelec sa pokladá za tvorcu nezávislého duchovného sveta, váľa si na plecia akt tvorenia tohto sveta, jeho osídlenia, všeobjímajúcu zodpovednosť zaň – ale zlyháva, lebo takú záťaž nie je schopný uniesť smrteľný génius; ako aj vôbec človek, ktorý sa vyhlásil za stredobod bytia, nevedel vytvoriť vyvážený duchovný systém. A keď ho stihne neúspech, zvalí to na odvekú disharmonickosť sveta, na zložitosť súčasnej rozorvanej duše alebo na nechápavosť publika.

Druhý vie o najvyššej sile nad sebou a radostne pracuje ako malý tovariš pod nebom Boha, hoci jeho zodpovednosť za všetko napísané, namaľované, za prijímajúce duše je ešte väčšia. Zato však nie on vytvoril tento svet, nie on ho riadi, niet pochybností o jeho základoch, umelcovi je dané len ostrejšie ako iným pocítiť harmóniu sveta, krásu i hnus ľudského prínosu doň a ostro to tlmočiť ľuďom. Ani pri neúspechoch, ba ani na dne existencie – v biede, vo väzení, v chorobách – ho nemôže opustiť pocit trvalej harmónie.

Predsa však celá iracionálnosť umenia, jeho oslňujúce krivky, nepredvídateľné objavy, jeho otriasajúce účinky na ľudí sú priveľmi čarodejné, aby sa dali vyčerpať svetonázorom umelca, jeho zámermi alebo prácou jeho nehodných prstov.

Archeológovia dosiaľ neobjavili také rané štádiá existencie človeka, v ktorých by sme neboli mali umenie. Ešte v predrannom šere ľudstva sme ho dostali z Rúk, ktoré sme nestačili uvidieť. A nestačili sme sa spýtať, *načo* nám je tento dar? ako s ním nakladať?

Mýlili sa a budú sa mýliť všetci proroci, že umenie sa rozloží, prežije svoje formy, umrie. Umrieme my, ale ono zostane. Len či ešte pred svojou záhubou pochopíme všetky jeho stránky a celé poslanie?

Nie všetko sa dá pomenovať. Niečo ťahá aj za hranice slov. Umenie pretep-

ľuje aj podchladenú, zatemnenú dušu na vysokú duchovnú skúsenosť. Prostredníctvom umenia sa nám niekedy zosielajú – hmlisto, krátko – také odhalenia, aké nikdy nevypracuje racionálne myslenie.

Ako to malé zrkadielko rozprávok: pozrieš doň a uvidíš nie seba, uvidíš na okamih Nedosiahnuteľnosť, kam nemožno ani docválať, ani doletieť. Len duša zaspie...

2

Dostojevskij raz záhadne prehodil: „Svet spasí krása." Čo to je? Dlho som sa nazdával, že iba fráza. Ako by to bolo možné? Kedy v krvilačných dejinách, koho a pred čím spasila krása? Zušľachťovala, povznášala – áno, ale koho spasila?

Predsa však podstata krásy má takú zvláštnosť, zvláštnosť v postavení umenia: presvedčivosť skutočne umeleckého diela je úplne nevyvrátiteľná a podriaďuje si aj srdce, ktoré sa jej bráni. Politický prejav, priebojnú publicistiku, program sociálneho života, filozofický systém možno vystavať na pohľad bezchybne, harmonicky aj na omyle, aj na lži, a čo je skryté, čo je sfalšované, to hneď nevidieť. Tu však vstúpi do sporu protichodný prejav, publicistika, program, iná filozofická štruktúra – a všetko je zase rovnako harmonické a bezchybné, zase všetko sedí. Preto sa im aj verí, aj nedôveruje.

Márne sa presadzuje, čo srdcu nie je milé.

Naproti tomu umelecké dielo sa preveruje samo sebou: vymyslené, násilné koncepcie neznesú skúšku obrazov, rozpadávajú sa jedny aj druhé, sú neduživé, bledé, nikoho nepresvedčujú. Zato diela, ktoré načreli do pravdy a predstavili nám ju zhustene živú, nás uchvacujú, panovačne si nás podmaňujú a nikto, nikdy, ani po stáročiach ich nepríde vyvracať.

Možno teda tá stará trojjedinosť Pravdy, Dobra a Krásy nie je len parádna ošúchaná formulka, ako sme sa nazdávali za čias svojej namyslenej materialistickej mladosti? Ak sa vrcholky týchto troch stromov spájajú, ako tvrdili vedci, ale priveľmi viditeľné, priveľmi rovné výhonky Pravdy a Dobra sa potlačajú, stínajú, neprepúšťajú, vtedy sa možno bizarné, nepredvídateľné, nečakané výhonky Krásy prebijú a vznesú sa *na to isté miesto*, a tak splnia úlohu za všetky tri?

Potom to nie je fráza, ale proroctvo, čo je napísané u Dostojevského, že svet spasí krása? Veď *jemu* bolo dané vidieť mnohé, mal úžasné videnia.

Potom môže umenie, literatúra skutočne pomôcť dnešnému svetu?

To málo, čo sa mi za roky podarilo postihnúť v tejto otázke, sa tu pokúsim dnes vyložiť.

3

Na túto katedru, z ktorej sa číta Nobelovská prednáška, katedru, poskytovanú nie hocijakým spisovateľom a len raz v živote, som vystúpil nie po trochštyroch vydláždených schodíkoch, ale po stovkách alebo až tisícoch nepriechodných, strmých, zľadovatených schodoch, z tmy a chladu, kde mne bolo súdené prežiť a iní – možno s väčším nadaním, silnejší ako ja – zahynuli. Z nich som len niektorých sám stretával na Súostroví GULAG, husto roztrúsenom na množstve ostrovov, a to ešte pod mlynským kameňom špicľovania a nedôvery som sa nedal do reči s hocikým, o niektorých som len počul, ďalších som len tušil. Tí, ktorí padli do tejto priepasti už s literárnym menom, sú aspoň známi, ale koľko je nespoznaných, ani raz verejne nemenovaných, a takmer nikomu sa nepodarilo vrátiť sa. Tam ostala celá národná literatúra, pochovaná nielen bez truhly, ale aj bez spodnej bielizne, holá, so značkou na palci na nohe. Ruská literatúra nebola prerušená ani na okamih! – a z diaľky vyzerala ako púšť. Kde mohol rásť družný les, tam po všetkých výruboch ostali dva-tri náhodou vynechané stromy.

A dnes ja, sprevádzaný tieňmi padlých, so sklonenou hlavou prepúšťajúc napred na toto miesto iných, skôr hodných toho, ako mám ja dnes vedieť a vyjadriť, čo by chceli povedať *oni?*

Táto povinnosť nás ťažila dávno a my sme ju poznali. Slovami Vladimíra Solovjova:

Aj v okovách musíme sami prejsť
Ten kruh, čo bohovia nám prisúdili.

Pri úmorných táborových anabázach, v zástupoch väzňov, v opare večerných mrazov s mihotavými radmi lámp nás neraz tlačilo v hrdle, čo by sme chceli vykríknuť na celý svet, keby svet mohol niekoho z nás začuť. Vtedy sa to zdalo úplne jasné: čo povie náš šťastný posol – a akú okamžitú odozvu to bude mať vo svete. Náš obzor bol zreteľne naplnený aj fyzickými predmetmi, aj duševnými pohnutiami a v nerozdvojujúcom sa svete sme medzi nimi nerozoznávali prevahu. Tie myšlienky nepochádzajú z kníh a nie sú vypožičané pre úhľadnosť: rodili sa vo väzenských celách a pri lesných vatrách v rozhovoroch s ľuďmi, teraz mŕtvymi, sú *tým* životom prevetené, *odňaté* vytrasili.

Keď sa oslabil vonkajší tlak, rozšíril sa môj i náš obzor a postupne, aspoň cez škáročku sa nám ukázal a dal sa spoznať ten „celý svet". A na naše prekvapenie „celý svet" vôbec nebol taký, ako sme očakávali, ako sme dúfali: žijúci „niekde tým", idúci „niekde tam", na močiarne bariny zvoláva: „Aká očarujúca čistinka!" – na betónové nákrčné kladky: „Aký filigránsky náhrdelník!" – a kde jedni ronia nevysychajúce slzy, tam druhí podupkávajú pri bezstarostnom muzikáli.

Ako k tomu došlo? Prečo sa rozďavila táto priepasť? My sme boli bezcitní? Svet je bezcitný? Alebo sú za tým jazykové rozdiely? Prečo ľudia nie sú schopní počuť jeden od druhého každú jasnú reč? Slová odznejú a odtekajú ako voda – bez chuti, bez farby bez zápachu. Bez stopy.

S tým, ako som toto postupne chápal, rokmi sa menila skladba, zmysel i tón mojej možnej reči. Mojej dnešnej reči.

A už sa málo podobá tej, ktorú som zamýšľal na počiatku, za mrazivých táborových večerov.

4

Človek je odjakživa ustrojený tak, že jeho svetonázor, ak nie je vnuknutý hypnózou, jeho motivácie a stupnica hodnotení, jeho konanie a úmysly určuje jeho osobná a skupinová životná skúsenosť. Ako hovorí ruské príslovie: „Never bratovi rodnému, ver svojmu oku krivému." To je najzdravší základ pre chápanie okolia a pre správanie v ňom. A po celé stáročia, kým sa náš svet rozprestieral pusto a záhadne, kým sa nepoprestýkal jednotnými linkami spojov a nezmenil sa na jediný kŕčovito pulzujúci uzol, ľudia sa neomylne nechali viesť svojou životnou skúsenosťou na svojej ohraničenej lokalite, v svojej občine, v svojej spoločnosti a napokon aj na svojom národnom území. Vtedy mali jednotlivé ľudské oči možnosť vidieť a prijímať v istom zmysle všeobecnú stupnicu hodnotení: čo sa pokladá za zvyčajné, čo za neuveriteľné; čo za kruté, čo za hranicou zločinu; čo za čestnosť, čo za podvod. A hoci roztrúsené národy žili veľmi rozlične a stupnice ich spoločenských hodnotení sa mohli výrazne líšiť, ako sa líšili ich sústavy mier, tieto nezhody udivovali iba zriedkavých cestovateľov a dostávali sa ako rarity do časopisov, pritom však neznamenali nijaké nebezpečenstvo pre ešte nejednotné ľudstvo.

No teraz za posledné desaťročia sa ľudstvo nenápadne, náhle stalo jednotným – nádejne jednotným i nebezpečne jednotným, takže otrasy a zápaly jeho jednej časti sa takmer okamžite prenášajú na iné, ktoré proti nim zavše nemajú nijakú imunitu. Ľudstvo sa stalo jednotným, lenže nie tak, ako predtým bývali pevne jednotné občiny alebo aj národy: nie cez postupnú životnú skúsenosť, nie cez vlastné *oko*, dobrácky nazvané krivým, ba ani nie cez rodný zrozumiteľný jazyk, ale ponad všetky bariéry cez medzinárodný rozhlas a tlač. Hrnie sa na nás príval udalostí, pol sveta sa za jedinú minútu dozvedá o ich vyprsknutí, ale mierky na to, aby sme tie udalosti mohli merať a hodnotiť ich podľa zákonov nám neznámych častí sveta, tieto mierky neprinášajú a ne-

môžu prinášať éter ani stránky novín: tieto meradlá sa pridlho a špecificky ustaľovali a osvojovali v osobitom živote jednotlivých krajín a spoločností, nemožno ich bleskove prenášať. V každom kraji na udalosti uplatňujú vlastnú, utrpením vykúpenú stupnicu hodnotení – a neústupčivo, sebaisto posudzujú len podľa tej svojej, podľa nijakej cudzej.

A takých rôznych stupníc je na svete ak nie množstvo, tak určite niekoľko: stupnica pre blízke udalosti a stupnica pre vzdialené; stupnica starých spoločností a stupnica mladých; stupnica prosperujúcich a neprosperujúcich. Ciachovanie stupníc sa krikľavo nezhoduje, mihajú sa, režú nám oči a aby nás to nebolelo, odmietame všetky cudzie stupnice ako šialenstvo, blud – a celý svet s istotou posudzujeme podľa vlastnej domácej stupnice. Preto sa nám zdá väčšie, bolestnejšie a neznesiteľnejšie nie to, čo je naozaj väčšie, bolestnejšie a neznesiteľnejšie, ale to, čo je k nám bližšie. Predsa len to vzdialené, čo nám nehrozí, že sa už dnes dovalí k prahu nášho domu, pokladáme so všetkými stonmi, zadusenými výkrikmi, zničenými životmi a hoci aj miliónmi obetí za v podstate celkom prijateľné a svojím rozsahom znesiteľné.

Na jednej strane sveta pri prenasledovaní, ktoré sa vyrovnalo starorímskemu, nie tak dávno položili život za vieru v Boha státisíce pokorných kresťanov. Na druhej pologuli akýsi šialenec (a zaiste nie je sám) uháňa cez oceán, aby nás úderom ocele do Svätého otca *oslobodil* od náboženstva! Podľa svojej stupnice to tak vytrvalo za nás všetkých?

To, čo podľa jednej stupnice vyzerá zdiaľky ako závideniahodná blažená sloboda, podľa druhej stupnice zblízka sa pociťuje ako nepríjemné donucovanie, nabádajúce prevracať autobusy. Čo by v jednom kraji bolo vysnívaným neuveriteľným blahobytom, v inom rozhorčuje ako strašné vykorisťovanie, vyžadujúce okamžitý štrajk. Rôzne sú stupnice na živelné pohromy: záplavy s dvestotisíc obeťami vyzerajú menšie než prípad v našom meste. Rôzne sú stupnice na urážku osobnosti: niekde ponižuje aj ironický úsmev a odmietavé gesto, niekde sa aj kruté zmlátenie dá odpustiť ako nepodarený žart. Rôzne sú stupnice na tresty, na zločiny: Podľa jednej stupnice mesačné väzenie, alebo internovanie na dedine, alebo „karcer", kde podávajú biele pečivo s mliekom, šokujú predstavivosť, zaplavujú novinové stránky hnevom. Podľa inej stupnice sú zvyčajné a odpustené aj dvadsaťpäťročné väzenia, aj karcery, kde je na stenách ľad, ale vyzliekajú po spodnú bielizeň, aj blázince pre zdravých, aj pohraničné strieľanie do nespočetných nerozumných, ktovie prečo stále kamsi utekajúcich ľudí. A najspokojnejšie je srdce za ten exotický kraj, o ktorom už vôbec nič nie je známe, odkiaľ sa ani nedozvedáme nijaké udalosti, iba oneskorené zjednodušené dohady niekoľkých dopisovateľov.

A toto videnie dvojmo, toto strnulé nechápanie cudzieho vzdialeného nešťastia nemožno vyčítať ľudskému zraku – človek je už tak ustrojený. No celému ľudstvu stiahnutému do jedného uzla takéto vzájomné nechápanie hrozí blízkou a búrlivou záhubou. Pri šiestich, štyroch, ba ani pri dvoch stupniciach nie je možný jednotný svet, jediné ľudstvo – rozutrhne nás ten rozdiel v rytme, rozdielna frekvencia. Nevyžijeme na jednej Zemi, ako nemôže žiť človek s dvoma srdcami.

5

Lenže kto a ako zladí tieto stupnice? Kto vytvorí pre ľudstvo jednotný systém mier – na zločinnosť a dobročinnosť, na prijateľné a neprijateľné, ako sa to dnes vymedzuje? Kto ľudstvu vysvetlí, čo je naozaj ťaživé a neznesiteľné a čo nás len zblízka škrie – a usmerní hnev na to, čo je strašnejšie, a nie na to, čo je bližšie? Kto by vedel takýmto chápaním presiahnuť hranice vlastnej ľudskej skúsenosti? Kto by vedel zadubenej tvrdohlavej ľudskej bytosti vnuknúť cudzie vzdialené nešťastie i radosť, pochopenie veľkostí a otrasov, ktoré sám nikdy neprežil? Tu je bezmocná aj propaganda, aj donútenie, aj vedecké dôkazy. No našťastie je na svete taký prostriedok! Je to umenie. Je to literatúra.

Je v ich možnostiach taký zázrak: prekonať vrodenú chybu človeka, že sa učí len na vlastnej skúsenosti, takže skúsenosť druhých je preňho daromná. Umenie od človeka k človeku, doplňujúc jeho vymeraný pozemský čas, prenáša náklad cudzej dlhej životnej skúsenosti, vcelku so všetkými útrapami, farbami, šťavami, zhmotňuje skúsenosť, čo prežili iní – a umožňuje osvojiť si ju ako vlastnú.

Ba ešte viac, oveľa viac: aj krajiny, aj celé kontinenty opakujú chyby tých druhých s oneskorením často aj stáročným, keď sa zdá, že všetko je také jasné! ale nie: to, čo jedny národy už prežili, premysleli a zavrhli, zrazu iné objavujú ako úplne nové slovo. Teda aj tu: jediná náhrada skúsenosti, ktorú sme neprežili, je umenie, literatúra. Im je daná čarodejná schopnosť ponad rozdielnosť jazykov, zvyklostí, spoločenských systémov prenášať životnú skúsenosť od celého národa k celému národu, ťažkú niekoľkodesaťročnú národnú skúsenosť, ktorú ten druhý nikdy neprežil, a v šťastnejšom prípade zavaruje celý národ pred zbytočnou, alebo chybnou, alebo aj zhubnou cestou, čím skracuje zákruty ľudských dejín.

Túto veľkú požehnanú vlastnosť umenia dnes nástojčivo pripomínam z nobelovskej tribúny.

A ešte jedným neoceniteľným spôsobom prenáša literatúra nevyvrátiteľnú, zbytnenú skúsenosť: z pokolenia na pokolenie. Tak sa stáva živou pamäťou národa. Tak v sebe pestuje a uchováva jeho stratené dejiny v podobe, v ktorej nepodliehajú falšovaniu a klamstvu. Tým literatúra spolu s jazykom zachováva národnú dušu.

(V poslednom čase je v móde hovoriť o nivelizácii národov, o zmiznutí národov v kotle modernej civilizácie. Nesúhlasím s tým, ale to by bol rozhovor o inom, tu bude namieste povedať: zmiznutie národov by nás ochudobnilo nie menej, než keby všetci ľudia nadobudli rovnaký výzor, rovnaký charakter, rovnakú tvár. Národy – to je bohatstvo ľudstva, sú to jeho zovšeobecnené osobnosti; aj najmenší z nich vnáša svoje zvláštne farby, skrýva v sebe osobitnú črtu Božieho zámeru.)

No beda tomu národu, ktorého literatúru umlčiava zasahovanie sily: to nie je porušenie „slobody tlače", to je podviazanie národného srdca, vyrúbanie národnej pamäti. Národ si nepamätá sám seba, národ stráca duchovnú jednotu – a pri zdanlivo spoločnom jazyku sa ľudia prestávajú navzájom rozumieť. Odlivajú a umierajú nemé pokolenia, ktoré o sebe neporozprávali ani sami sebe, ani potomkom. Ak sú takí majstri ako Achmatovová alebo Zamiatin na celý život zamurovaní zaživa, odsúdení až po hrob tvoriť v mlčaní a nepočuť odozvu toho, čo napíšu, je to nielen ich osobné príkorie, je to nešťastie celého národa, je to nebezpečenstvo pre celý národ.

A v niektorých prípadoch aj pre celé ľudstvo – keď sa pre také mlčanie prestanú chápať aj celé Dejiny.

6

V rôznych obdobiach v rôznych krajinách prebiehali zápasitelé, aj rozhnevané, aj vyberané spory o tom, či umenie a umelci majú žiť sami pre seba, alebo večne pamätať na svoju povinnosť voči spoločnosti a slúžiť jej, hoci aj nezaujato. Pre mňa v tom niet sporu, ale nebudem znova vyťahovať série argumentov. Jedným z najlepších vystúpení na túto tému bola tiež Nobelovská prednáška Alberta Camusa a k jej záverom sa ochotne pripájam. Veď ruská literatúra mala po celé desaťročia taký sklon – nezahľadieť sa priveľmi sama do seba, nevznášať sa priveľmi bezstarostne a ja sa nehanbím v tejto tradícii pokračovať podľa svojich síl. V ruskej literatúre sa nám dávno vtepil názor, že spisovateľ

veľa zmôže u svojho ľudu a aj veľa musí.

Neupierajme umelcovi právo vyjadrovať výlučne len vlastné prežitky a sebapozorovania a zanedbávať všetko, čo sa odohráva v ostatnom svete. Nič od umelca nevymáhajme, ale vyčítať, žiadať, volať a pozývať ho nech nám je dovolené. Veď on len sčasti sám rozvíja svoje nadanie, vo väčšej miere je doňho vdýchnuté od narodenia ako hotové a spolu s talentom je uložená aj zodpovednosť jeho slobodnej vôli. Pripúšťam, že umelec nie je nikomu ničím povinný, ale je bolestné vidieť, ako uniká do vlastných svetov, ktoré si sám vytvoril, alebo do priestorov subjektívnych rozmarov a ako vôbec *môže* prenechávať reálny svet ľuďom zištným, ba aj ničomným, ba aj šialeným.

Naše dvadsiate storočie je krutejšie ako predchádzajúce a jeho prvou polovicou sa všetko strašné v ňom neskončilo. Tie staré jaskynné vášne – chamtivosť, závisť, bezuzdnosť, vzájomná nevraživosť – za pochodu prijímajú slušné pseudonymy ako triedny, rasový, masový, odborársky boj a trhajú a kmášu náš svet. Jaskynné odmietanie kompromisov sa stalo teoretickým princípom a pokladá sa za cnosť ortodoxnosti. Žiada si miliónové obete v nekonečných občianskych vojnách, hustí nám do duše, že niet trvalých všeľudských pojmov dobra a spravodlivosti, že sú nestále, plynú, menia sa, a preto vždy treba konať tak, ako sa to hodí tvojej politickej strane. Každá profesionálna skupina len čo vystrčí vhodnú chvíľu *utrhnúť si kúsok*, aj nezarobený, aj zbytočný, hneď si ho aj utrhne, a potom nech sa hoci zrúti celá spoločnosť. Amplitúda výkyvov západnej spoločnosti, ako to vidieť z odstupu, sa približuje k hranici, za ktorou sa systém stáva metastabilným a musí sa zrútiť. Bezočivo a víťazne pochoduje po celom svete násilie, čoraz menej obmedzované rámcom staročnej zákonnosti, a nezaujíma ho, že sa v dejinách už veľa ráz prejavila a dokázala jeho neplodnosť. Dokonca triumfuje nie prosto hrubá sila, ale jej kriminálnické účelové zdôvodnenie: svet zaplavuje arogantné presvedčenie, že sila môže všetko a mravné právo nič. Dostojevského *Besi* – zdanlivo provinciálna hrôzyplná fantázia minulého storočia – sa nám pred očami rozliezajú po celom svete, do krajín, kde si ich nevedeli ani predstaviť, a už únosmi lietadiel, rukojemníkov, výbuchmi a požiarmi posledných rokov vytrubujú o svojej rozhodnosti otriasť a zničiť civilizáciu! A to sa im pokojne môže podariť. Mládež vo veku, keď ešte nemá nijakú skúsenosť okrem sexuálnej, keď ešte nemá za sebou roky vlastných útrap a vlastného pochopenia, nadšene opakuje našich ruských nehanebníkov deväťnásteho storočia a zdá sa jej, že objavuje čosi nové. Novopečenú chung-wej-pingovskú úplnú ľudskú degradáciu prijíma ako radostný vzor. Povýšenecké nepochopenie odvekej ľudskej podstaty: naivná istota sfdc, čo ešte nežili: *týchto* krutých, chamtivých utláčateľov, vladárov vyženieme, a tí potom (my!), keď odložia granáty a samopaly, budú spravodliví a milosrdní. No len aby... A kto už niečo prežil a chápe, kto by mohol tejto mládeži oponovať – mnohí sa neopovážia, dokonca jej nadbiehajú, len aby sa neukázali ako „konzervatívci" – opäť ruský jav, z deväťnásteho storočia. Dostojevskij tomu hovoril „otroctvo u pokrokových ideíčiek".

Duch Mníchova sa vôbec nestal minulosťou, nebola to krátka epizóda. Dokonca si trúfam povedať, že duch Mníchova v dvadsiatom storočí prevláda. Vyľakaný civilizovaný svet pod náporom znenazdajky vzkrieseného vycereného barbarstva mu nevedel čeliť ničím iným, len ústupkami a úsmevmi. Duch Mníchova je choroba vôle blahobytných ľudí, je to každodenný stav tých, čo sa oddali túžbe po blaženosti za každú cenu, hmotnému blahobytu ako hlavnému cieľu pozemského bytia. Takí ľudia – a v dnešnom svete ich je veľmi veľa – volia pasivitu a ustupovanie, len aby ďalej pokračoval zvyčajný život, len aby sme k surovosti nedospeli dnes, a zajtra to možno nejako prehrmí... (Nikdy nič neprehrmí! – odplata za zbabelosť bude len ťažšia. Statočnosť a schopnosť prekonávať sa získame len vtedy, keď sa odhodláme na obete.)

Záhuba nám hrozí ešte aj preto, lebo fyzicky stlačenému, tesnému svetu bránia, aby sa zlial duchovne, bránia molekulám poznania a spolucítenia preskakovať z jednej polovice do druhej. Je to smrteľné nebezpečenstvo – prehradenie informácií medzi časťami planéty. Súčasná veda vie, že prehradenie informácií vedie k entropii, k všeobecnému zničeniu. Prehradenie informácií robí iluzórnymi medzinárodné podpisy a dohody: vnútri *hluchej* zóny je ľahké akúkoľvek dohodu prekrútiť a ešte jednoduchšie – zabudnúť, akoby ani nikdy neexistovala (Orwell to pochopil veľmi dobre). Vnútri hluchej zóny žijú akoby ani nie obyvatelia Zeme, ale marťanský expedičný zbor, o ostatnej Zemi nič poriadne nevedia a sú schopní ísť ju pošliapať s posvätným presvedčením, že „oslobodzujú".

Pred štvrťstoročím sa vo veľkých nádejách ľudstva zrodila Organizácia Spojených národov. Žiaľ: v nemravnom svete aj ona vyrástla nemravná. To nie je organizácia Spojených Národov, ale organizácia Spojených Vlád, kde sú si rovné aj slobodne zvolené, aj násilne vnútené, aj tie, čo so zbraňami uzurpovali moc. Zásluhou zištnej zaujatosti väčšiny sa OSN úzkostlivo stará o slobodu jedných národov a zanedbáva slobodu iných. Úslužným hlasovaním zamietlá skúmanie súkromných stažností – stonov, výkrikov a úpenlivých prosieb jednotlivých malých *prosto ľudí*, priveľmi drobných chrobáčikov pre takú veľkú organizáciu. OSN si nedala ani tú námahu, aby za dvadsaťpäť rokov najlepší dokument – Deklaráciu ľudských práv – urobila záväzným pre všetky vlády, podmienkou ich členstva, a takto ponechala malých ľudí napospas vládam, ktoré si nezvolili.

Zdalo by sa, že podoba súčasného sveta je úplne v rukách vedcov, o všetkých technických krokoch ľudstva rozhodujú oni. Zdalo by sa, že práve od svetového spoločenstva vedcov, a nie od politikov musí závisieť, kam sa má svet uberať. O to viac, že príklady jednotlivcov ukazujú, čím všetkým by mohli pohnúť spoločne. Lenže nie, vedci neurobili výraznejší pokus stať sa dôležitou, samostatne pôsobiacou silou ľudstva. V celých kongresoch odskakujú od cudzieho utrpenia – pohodlnejšie je ostať v hraniciach vedy. Zase ten duch Mníchova rozprestrel nad nimi svoje blazeujúce krídla.

Aké je teda v tomto krutom, dynamickom, výbušnom svete na pokraji desiatich záhub miesto a úloha spisovateľa? My už iste neposielame rakety, netlačíme ani len posledný pomocný fúrik, celkove sme objektom pohŕdania tých, čo uznávajú iba materiálne sily. Nebolo by prirodzené, keby sme aj my ustúpili, stratili vieru v nezvratnosť dobra, v nerozdrobiteľnosť pravdy a len vykladali svetu svoje trpké postrehy pozorovania, ako beznádejne je ľudstvo zbabrané, ako ľudia zmalicherneli a ako ťažko je medzi nimi osamelým jemným krásnym dušiam?

No ani tento únik nemáme. Kto sa raz chopil slova, už sa potom nikam nepôjde: spisovateľ nie je nestranný sudca svojich krajanov a súčasníkov, je spoluvinník všetkého zla, spáchaného v jeho vlasti alebo jeho národom. Ak tanky jeho vlasti zaliali krvou asfalt cudzej metropoly, vtedy bordové fľaky navždy pošpinili spisovateľovu tvár. A ak osudnej noci zadusili spiaceho dôverčivého priateľa, vtedy sú na spisovateľových dlaniach modriny od toho povrazu. A ak jeho mladí spoluobčania samopašne deklarujú prevahu zvrhlosti nad skromnou prácou, holdujú narkotikám alebo unášajú rukojemníkov, vtedy sa tento smrad mieša so spisovateľovým dychom.

Vari v sebe nájdeme tú bezočivosť vyhlásiť, že my nezodpovedáme za vrtochy dnešného sveta?

7

Vzpružuje ma však pocit živej svetovej literatúry ako jediného veľkého srdca, bijúceho o starostiach a nešťastiach nášho sveta, hoci aj svojsky predstavených a viditeľných v každom jeho kúte.

Okrem pôvodných národných literatúr jestvoval aj v minulých storočiach pojem svetovej literatúry ako krivky spájajúcej vrcholy národných literatúr a ako súboru vzájomných literárnych vplyvov. Dochádzalo však k časovým posunom: čitatelia i spisovatelia spoznávali cudzojazyčných spisovateľov s oneskorením, niekedy aj storočným, takže aj vzájomné vplyvy sa oneskorovali a krivka národných literárnych vrcholov sa črtala až v očiach potomkov, nie súčasníkov.

Dnes je medzi spisovateľmi jednej krajiny a spisovateľmi a čitateľmi druhej vzájomné pôsobenie ak nie okamžité, tak aspoň tomu blízke. Pociťujem to na sebe. Moje knihy, žiaľ, vo vlasti nevydané, nehľadiac na náhlivé a často zlé preklady, našli si rýchlo vnímavého svetového čitateľa. Ich kritickej analýze sa venovali takí významní spisovatelia Západu ako Heinrich Böll. Za všetky tie posledné roky, keď sa moja práca a sloboda nezrútili, držali sa proti zákonom príťažlivosti akoby vo vzduchu, akoby na ničom – na neviditeľnom, nemom napnutí hladiny spoločenských sympatií, s teplou vďačnosťou, celkom nečakane som spoznal aj podporu svetového bratstva spisovateľov. V deň svojich päťdesiatin som bol veľmi prekvapený, keď som dostal blahoželania od známych európskych spisovateľov. Nijaký nátlak na mňa neostal nepovšimnutý. V nebezpečných týždňoch, keď ma vylučovali zo spisovateľského zväzu, ochranný múr, vystavaný významnými spisovateľmi sveta, ma poistil pred najhoršími perzekúciami a nórski spisovatelia a umelci mi pri hrozbe vyhnania z vlasti pohostinne chystali prístrešie. Napokon aj samo navrhnutie na Nobelovu cenu iniciovali nie v tej krajine, kde žijem a píšem, ale – François Mauriac s kolegami. A potom mi ešte celé národné spisovateľské združenia vyjadrili podporu.

Tak som pochopil a pocítil na sebe, že svetová literatúra už nie je abstraktná krivka, už to nie je zovšeobecnenie literárnych vedcov, ale akési spoločné telo a spoločný duch, živá srdečná jednota, v ktorej sa odráža rastúca duchovná jednota ľudstva. Ešte sa červenejú štátne hranice, rozpálené drôtmi pod prúdom a dávkami zo samopalov, ešte sa niektoré ministerstvá vnútra nazdávajú, že aj literatúra v ich krajinách patrí pod vnútro, ešte vychádzajú novinové titulky: „Nemajú právo miešať sa do našich vnútorných vecí!" – zatiaľ čo na našej tesnej Zemi už neostali vôbec nijaké *vnútorné veci!* A záchrana ľudstva je len v tom, aby všetci mali čo hovoriť do všetkého: aby ľuďom Východu nebolo nijako ľahostajné, čo si myslia na Západe; ľuďom Západu aby nebolo ľahostajné, čo sa odohráva na Východe. A umelecká literatúra – jeden z najjemnejších, najvnímavejších nástrojov ľudskej bytosti – ako jedna z prvých už prevzala, osvojila si a podchytila ten pocit rastúcej jednoty ľudstva. A teraz sa s istotou obraciam k svetovej literatúre dneška – k stovkám priateľov, ktorých som ani raz osobne nestretol a možno ich ani nikdy neuvidím.

Priatelia! Skúsme pomôcť my, ak za niečo stojíme! Kto v našich krajinách, rozdrobovaných názorovými protirečeniami strán, hnutí, kást a skupín, kto bol odjakživa silou nie rozdeľujúcou, ale zjednocujúcou? Také je v samej podstate postavenie spisovateľov, médií národného jazyka – hlavného tmelu národa, aj samotnej zeme, ktorú osídľuje národ, a v šťastnejších prípadoch aj národnej duše.

Myslím, že je v silách svetovej literatúry v týchto pohnutých chvíľach ľudstva pomôcť mu pravdivo spoznať samo seba aj proti sugesciám zaujatých ľudí a politických strán: preniesť zhustenú skúsenosť jedných krajov do druhých tak, aby sme prestali vidieť dvojmo a rozkmitané, aby sa zladili ciachovania stupníc, aby jedny národy pravdivo a hutne spoznali skutočné dejiny druhých s takou silou poznávania a bolestného prežitia, akoby ich prežili samy a tým by boli uchránené pred oneskorenými krutými omylmi. Nám samým sa možno pritom podarí vypestovať si aj *svetové videnie:* ako každý človek stredom oka vidíme to, čo je blízke, a okrajmi oka začneme vstrebávať aj to, čo sa deje v ostatnom svete. Usúvzťažníme to a budeme pamätať na svetové proporcie.

Kto, ak nie spisovatelia, by mal vysloviť odsúdenie nielen svojim nepodareným vládcom (v niektorých štátoch je to najľahší chlieb: robí to kto len chce), ale – aj svojej spoločnosti buď za jej zbabelú poníženosť, alebo za jej samoľúbu slabosť, no aj ľahkovážnym gestám mládeže, aj mladistvým pirátom s vytesanými nožmi.

Povedia nám: čo zmôže literatúra proti nefútostnému náporu otvoreného násilia? Nezabúdajme však, že násilie nežije samo a nemôže žiť samo: nevyhnutne je prepletené so lžou. Medzi nimi je tá najprirodzenejšia hlboká príbuzenská spätosť: násilie sa nemá čím kryť okrem lži a lož sa nemá ako udržať, iba násilím. Každý, kto raz vyhlásil násilie za svoju metódu, nevyhnutne si musí zvoliť lož za svoj princíp. Keď sa násilie rodí, koná otvorene a dokonca je na seba hrdé. No len čo sa upevní, utvrdí, posiľuje okolo seba zriedenie vzduchu a nemôže ďalej existovať inak, len sa zahmlievať do lži, kryť sa jej krasorečníctvom. Potom už nechytá vždy a zásadne rovno pod krk, častejšie žiada od občanov len prísahu lži, len spoluúčasť na lži.

A jednoduchý krok jednoduchého statočného človeka: nezúčastniť sa na lži, nepodporovať lživé konanie! Nech *to* prichádza na svet, dokonca nech vládne svetom – ale nie s mojou pomocou. Spisovatelia a umelci môžu ešte viac: *poraziť lož.* Veď v boji so lžou umenie vždy víťazilo, vždy víťazí! – nevyvrátiteľne a viditeľne pre všetkých. Proti všeličomu na svete lož obstojí, len nie proti umeniu. A len čo bude lož rozprášená, odhalí sa ohyzdná nahota násilia – a prašivé násilie padne.

Pre toto si, priatelia, myslím, že sme schopní pomôcť svetu v jeho vypätých chvíľach. Nevyhovárať sa na bezbrannosť, neoddávať sa bezstarostnému životu – ale vyraziť do boja!

V ruskom jazyku sú obľúbené príslovia o *pravde.* Nástojčivo vyjadrujú nemalú ťažkú národnú skúsenosť, niekedy priam ohromujúco:

JEDNO SLOVO PRAVDY
CELÝ SVET PREVÁŽI.

A na tomto zdanlivo fantastickom porušení zákona zachovania hmoty a energie je založená aj moja vlastná činnosť, aj moja výzva spisovateľom celého sveta.

Preložil PETER BIRČÁK

Návraty k ankete

Obchod na korze

Obdobie Slovenskej republiky bolo i je stále akýmsi „seizmickým pásmom" našich novodobých dejín. Jeho historická interpretácia často podlieha rozličným ideologickým tézam, skresľujúcemu politikárčeniu a neskrývanému úsiliu o jednoznačnú autoritatívnosť. (Príkladom pretrvávajúceho tendenčného výkladu histórie je aj nedávno uvedený „dokumentárny" seriál ČST Kríž v osídlach moci.) **Tatarkova Farská republika** či **Urbanove Zhasnuté svetlá** a **Kto seje vietor** síce prinášajú pokus o podrobnejší pohľad na toto obdobie, zároveň však naznačujú aj jednu na pohľad neprekonateľnú medzu, bariéru či obmedzenie nášho pohľadu na toto obdobie: priveľkú spätosť s ním, s jeho spoločenským a najmä politickým kontextom. Akoby sme stále mali pocit, že sa musíme komusi za čosi ospravedlňovať; akoby sme si nevedeli rady sami so sebou; akoby sa v našom katolícko-luteránskom hašterení strácal človek, morálka, životné hodnoty. A tak je azda iba príznačné a zákonité, že jeden z najsugestívnejších a najpravdivejších obrazov tej doby v ľuďoch vznikol „u susedov" – v barrandovskom filmovom štúdiu, kde režisérska dvojica **J. Kadár** a **E. Klos** vytvorila podľa novely **I. Grosmana** a s vynikajúcimi výkonmi **I. Kamińskej** a **J. Kronera** v hlavných úlohách film Obchod na korze (1965). A rovnako je paradoxné a príznačné, že tento český (podľa úzko výrobného „zatriedenia") film vnímame ako rýdzo slovenský (nakrúcal sa na Slovensku v slovenskej reči) – je náš a je o nás. Ale rovnako dobre by mohol byť aj o Poliakoch, Čechoch, Ukrajincoch... A v tom je jeho veľkosť.

Ale nielen v tom. Jeho hĺbka a presvedčivosť pramení z orientácie na každodenný život, do ktorého čoraz krutejšie a neodvratne zasahuje spoločenská situácia. Nie sú tu politici ani „hybné páky dejín", ale jednoduchý stolár Tóno Brtko, ktorý sa ocitá medzi dvoma svetmi ako medzi dvoma mlynskými kameňmi: jedným je čistý a nedotknuteľný svet starej nahluchlej Židovky – vdovy Lautmannovej s jej šábesom a modlitbami; druhým je svet reality, symbolizovaný nezmyselnou drevenou Babylonskou vežou na námestí. Je tu doba, ktorá prináša zmätok: skutočné sú práve hodnoty v „neskutočnom" svete starej Lautmannky. A práve táto „babylónia", tento dobový chaos, hróza i násilie sa postupne vkrádajú ako rakovina do života ľudí, do ich vzťahov. Veď v nenormálnej spoločenskej situácii sa nedá žiť normálnym životom. A to všetko sa odohráva navonok absolútne „pokojne" – bez jediného výstrelu či jedinej kvapky krvi. Aj záverečný odsun Židov z mestečka je tu „len" v podobe nekonečného zoznamu mien, ktoré „vyvolávači" vykrikujú v mestskom rozhlase. Hróza je akoby odosobnená, všadeprítomná, nemá konkrétnu tvár – a o to je krutejšia. A absurdnejšia. Tak ako keď stará Lautmannka volá o pomoc gardistov, pretože ich považuje za políciu.

Tvorcovia neskúmajú ani neanalyzujú túto absurdnú situáciu z historického či sociologického hľadiska. Spoločenské vzťahy sú tu skôr ako všeobecný model, do ktorého možno dosadiť akúkoľvek uniformu či mocenskú ideológiu. Dôležitý je však človek – jeho miesto i osud v tomto krutom súkolí, ktoré ho od nevinnej hry so špagátom dovedie až k náhodnému zabitiu a k zúfalej samovražde. Drobné „perličky" či detaily (hra s tabatierkou, Kronerova „hitlerovská" etuda, nostalgická pieseň v jidiš) vravia o dobe, o prostredí i o charakteroch oveľa viac, než nekonečné bojové scény či schematické politizovanie v mnohých slovenských filmoch. A je tu aj jedna nevyslovená, no predsa naliehavá otázka: čo dokáže zmanipulovať národ, aby sa stal slepý a hluchý voči spravodlivosti a ľudským hodnotám? Tvorcovia filmu Obchod na korze nestavajú nikoho pred neúprosný (no neraz nespravodlivý a ovplyvniteľný) „dejinný súd". Naopak – hľadajú to, čo dokáže ľudskosť zachovať, i to, čo ju ničí. Veď napokon: kto si bez viny, hoď do Brtka kameňom.

(A je opäť smutne príznačné, že „kamene" do tohto filmu hádzali práve tí „bohorovní sudcovia", ktorým prekážalo, že režisér J. Kadár sa rozhodol nežiť pod ich kuratelou a odišiel do krajiny, ktorá jeho film ocenila azda najvyššie – Oscarom).

MARTIN ŠMATLÁK

Hlavné úlohy vo filme Obchod na korze stvárnili Ida Kamińská a Jozef Kroner.

Foto: ARCHÍV

Životaschopný pohrobok?

Nedávno sa kolega vrátil z dovolenky, ktorú prostredníctvom cestovnej kancelárie Tatratour strávil v Juhoslávii. Čo nevidieť mu náš spoločný zamestnávateľ doručil list (pracujeme na montážach mimo sídla podniku). Obsahoval dva formuláre. Na prvom stálo, že potvrdzuje svojim podpisom, že bol pred cestou do zahraničia riadne poučený a na druhom okrem záhlavia „Správa o pobyte v kapitalistických štátoch" bolo niekoľko otázok o tom, o ktorý štát ide, akým spôsobom bola cesta vykonaná a voľné miesto pre opísanie priebehu pobytu.

Kolegu to naštvalo, lebo v zahraničí nebol po prvý raz a jeho predošlý zamestnávateľ od neho nič podobné nevymáhal. Na prvé tlačivo teda pravdivo napísal, že pred cestou nebol žiadnym pracovníkom zvláštneho oddelenia o ničom poučený. Na druhé niekoľko rozhorčených viet o tom, že si hradil dovolenku z vlastných prostriedkov, a preto nepovažuje za potrebné oboznamovať niekoho s jej priebehom a vyžadovanie tejto správy pokladá za hrubé zasahovanie do svojho súkromia. Na záver podotkol, že SFRJ je, ako vyplýva už z jej názvu, štát socialistický.

Na tento jeho, eufemisticky povedané „netradičný" spôsob vyplnenia úradného formuláru mu po týždni vedúci oddelenia ústne oznámil, že podnik mu cestu do zahraničia viac nedoporučí, nech si vraj nič podobné o rok či neskôr neplánuje. Jeho konanie označil za „donkichotské", hoci uviedol, že súkromne s ním viacmenej súhlasí. No predpis je vraj predpis, treba si ho ctiť a robiť, čo sa požaduje, na tom sa vraj nedá nič zmeniť.

V súvislosti s týmto vyvstáva niekoľko nie nezaujímavých otázok. Domnieva sa niekto, že naši, za nemalé čiastky v korunách, devízami viac než skromne vybavení turisti, sú v kapitalistickom zahraničí a v Juhoslávii, stredobodom permanentného záujmu spravodajských služieb? Či azda, že niekto, kto by (hypoteticky pripúšťame) s takouto službou nejaký kontakt nadviazal, túto skutočnosť uvedie aj s podrobnosťami v spomínanom dotazníku? Alebo, že osoby zaoberajúce sa tzv. priemyselnou špionážou priam striehnu na každého nášho občana, keď naše zaostávanie za svetom vo väčšine progresívnych oborov je viac než evidentné? Nebude sa už o rok, vzhľadom na všeobecne známy vývoj situácie u našich južných i severných susedov, vyžadovať podanie takejto správy i od občanov, ktorí navštívili Varšavu či Budapešť? (alebo nebodaj aj Moskvu?).

Nie je v dobe, keď sa toľko hovorí o spoločnom európskom dome, keď sa slovo nepriateľ nahrádza slovom partner, keď sa zdôrazňuje nevyhnutnosť vzájomného spoznávania sa a chápania jeden druhého, podávanie takejto správy anachronizmom?

Je permanentná nedôvera k občanovi hodná demokratickej a právnej spoločnosti na sklonku dvadsiateho storočia?

JÁN BENČÍK
Ružomberok

Poznámka redakcie:

Kolegom písateľa listu je Stanislav Kmeť a obaja sú zamestnaní na oddelení pokládky a montáže diaľkových káblov v Montážnom podniku spojov, ktorý je súčasťou Správy pôšt a telekomunikácií š. p. Bratislava. Pracujú aj s projektami označenými ako „Tajné", no, ako sami píšu, dnes v čase družíc s vysokou rozlišovacou schopnosťou nie je ich trasa, a ani profil, žiadnou mimoriadnou tajnosťou.

Žiaľ, nie je v našich silách odpovedať na všetky otázky, ktoré sme dostali. Preto sa obraciame listami na zamestnávateľa našich čitateľov a zároveň i na Ministerstvo vnútra a životného prostredia SSR.
No, budeme vám vďační, ak nám napíšete i vaše skúsenosti.

(red.)

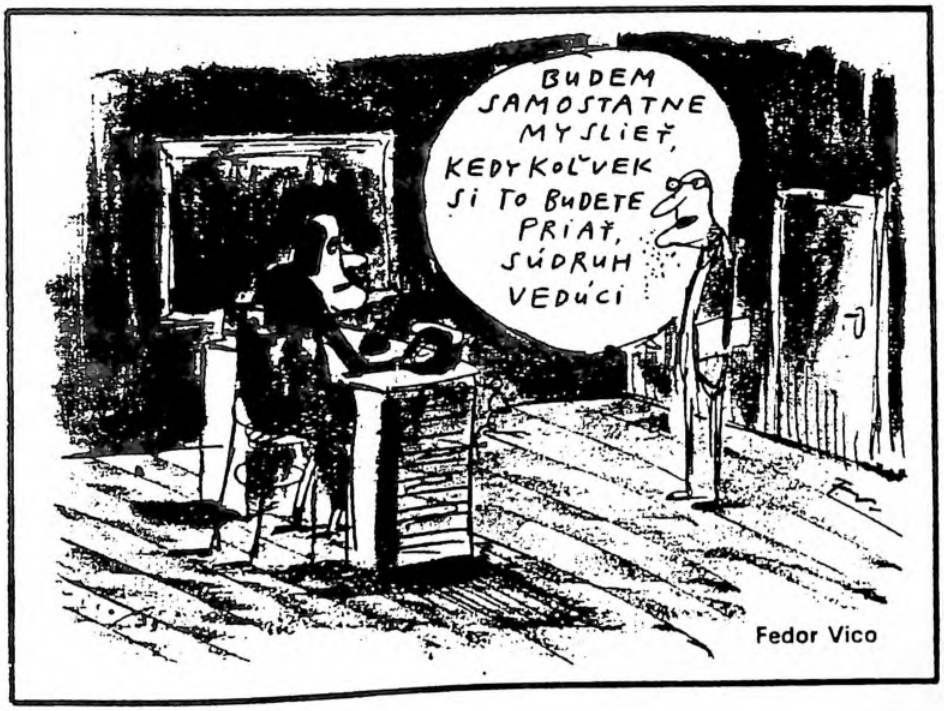
Je to nelogické

S manželkou sme si na devízový prísľub kúpili v banke valuty za 16-tisíc korún na dovolenku v Západnom Berlíne. Z pridelených prostriedkov sme si – po zaplatení stravy a ubytovania – nakúpili spotrebnú elektroniku pre vlastnú potrebu a zopár drobných darčekov. Po návrate nám colníci určili hodnotu všetkého dovážaného tovaru až na 25-tisíc korún a z tejto sumy sme museli zaplatiť clo. Zdá sa mi nelogické, aby človeku vyrátali clo z vyššej sumy, než za akú nakúpil valuty, navyše, keď sme už pri ich nákupe zaplatili ku kurzovej cene aj 125-percentnú prirážku.

JUDr. IGOR HORANSKÝ,
Piešťany

Z autobusového zájazdu na odborný medzinárodný veľtrh v Západnom Berlíne mám trpkú skúsenosť. Nevelkú sumu vreckového 117 mariek som použil predovšetkým na nákup spotrebnej elektroniky pre vlastnú potrebu. Prekvapenie ma však čakalo pri návrate do vlasti na colnici. Na moje začudovanie náš colník ocenil zakúpený tovar na viac ako 5–tisíc korún, a tak som musel zaplatiť clo. Na jeho otázku, či súhlasím, som sa zmohol iba na odpoveď, že nič iné mi zrejme neostáva. Ale doma som začal nad takýmto postupom uvažovať. Je súčasný colný predpis v intenciách s prestavbovým myslením, keď som v našej banke za valuty zaplatil 2000 korún a za ne nakúpil tovar, ktorého hodnota na hraniciach „vyskočila" na vyše päťtisíc korún?

JOZEF MEDVECKÝ,
Tvrdošín

BUDEM SAMOSTATNE MYSLIEŤ, KEDYKOĽVEK SI TO BUDETE PRIAŤ, SÚDRUH VEDÚCI
Fedor Vico